

Drs. J.G.A. Overgaauw

No. 1.4

**DE FINANCIËLE POSITIE
VAN DE NEDERLANDSE LANDBOUW
IN 1965 IN VERGELIJKING
MET VOORGAANDE JAREN**

L 26
1.4c

November 1970

**Landbouw-Economisch Instituut
Afd. Algemeen Economisch Onderzoek**

434735

Inhoud

	Blz.	
WOORD VOORAF	5	
SAMENVATTING	7	
HOOFDSTUK I	INLEIDING	
	§ 1. Doel en opzet van het onderzoek	14
	§ 2. Statistische nauwkeurigheid en betrouwbaarheid	18
HOOFDSTUK II	HET KAPITAAL, HET VERMOGEN, DE MIDDELEN EN DE BESTEDINGEN VAN DE NEDERLANDSE LANDBOUW ALS GEHEEL (bedrijven boven 5 ha)	
	§ 1. De balans van de Nederlandse landbouw	23
	§ 2. Liquiditeiten, middelen en bestedingen in de Nederlandse landbouw	31
HOOFDSTUK III	HET KAPITAAL, HET VERMOGEN, DE MIDDELEN EN DE BESTEDINGEN VAN DE NEDERLANDSE LANDBOUW NAAR VERSCHILLENDE GEZICHTSPUNTEN (bedrijven boven 5 ha)	
	§ 1. Naar bedrijfstype	40
	§ 2. Naar tijdstip van bedrijfsaanvaarding	46
	§ 3. Naar arbeidsbezettingstype en grootteklasse	51
BIJLAGEN		
	1. Enquêteformulier	58
	2. Vorderingen, liquiditeiten en schulden per begin 1964	67
	3. Waardering kapitaalgoederen	68
	4. Vreemd vermogen per begin 1965	69
	5. Beschikbaar gekomen middelen in 1964/65	70
	6. Besteding van de beschikbaar gekomen middelen in 1964/65	71
	7. Balansen per landbouwgebied per begin 1965	
	a. kapitaal per landbouwgebied	72
	b. vermogen per landbouwgebied	73
	8. Middelen en bestedingen in 1964/65 per landbouwgebied	74

INHOUD (vervolg)

	Blz.
BIJLAGEN	
9. a. Kapitaal van de arbeidsbezettingstypen (graslandbedrijven)	76
b. Vermogen van de arbeidsbezettingstypen (graslandbedrijven)	77
10. a. Kapitaal van de arbeidsbezettingstypen (gemengde bedrijven)	78
b. Vermogen van de arbeidsbezettingstypen (gemengde bedrijven)	79
11. Gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf	80

Woord vooraf

In deze publikatie zijn de resultaten neergelegd van een onderzoek naar de financiële positie van de Nederlandse landbouw in 1964/65.

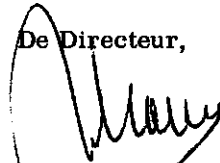
Hoewel de actualiteit van de gegeven resultaten niet groot is - zij het dat veranderingen in de financiële positie zich slechts langzaam voltrekken - zijn deze cijfers verzameld en gepubliceerd om een vergelijkingsbasis te hebben voor nieuwe studies van de ontwikkeling in de financiële positie van de landbouw, die in de komende jaren worden uitgevoerd op basis van het L.E.I.-boekhoudnet.

In deze publikatie zijn naast de balans per begin 1965 de middelen en bestedingen over het jaar 1964/65 gegeven, welke vergeleken zijn met die in de jaren 1962/63 en 1963/64.

Evenals het onderzoek naar de financiële positie van de Nederlandse landbouw in de jaren 1962/63 en 1963/64, steunt ook dit onderzoek op een enquête gehouden onder een groep aselekt gekozen landbouwbedrijven. Voor deze enquête is de welwillende medewerking verkregen van vele landbouwboekhoudbureaus zowel van de V.L.B. als van particuliere administratiekantoren. Een woord van dank aan deze instellingen is hier dan ook zeker op zijn plaats.

Dit onderzoek is verricht door drs. J.G.A. Overgaauw met assistentie van K. Lodder, onder leiding van C. Bos, plv. hoofd van de afdeling Algemeen Economisch Onderzoek.

De Directeur,

(Prof. dr. A. Maris)

Den Haag, november 1970

Samenvatting

Het onderzoek naar de financiële positie heeft betrekking op alle Nederlandse landbouwbedrijven met een arbeidsbehoefte van 20 s.b.e. (standaardbedrijfseenheden) 1) of meer, waarvan ten minste 50% betrekking heeft op akkerbouw en veehouderij. De gegevens zijn gebaseerd op een aselechte steekproef.

De balans van de totale Nederlandse landbouw

In tabel 1 (zie blz. 8) is een samenvattende balans van de gehele Nederlandse landbouw per begin 1965 gegeven. In deze balans zijn ook landbouwbedrijven kleiner dan 5 ha opgenomen voor zover deze bedrijven althans een omvang hebben van ten minste 20 s.b.e. en meer dan de helft van de arbeidstijd voor akkerbouw en veehouderij wordt aangewend.

Van enkele belangrijke totalen zijn de standaardfouten in procenten vermeld.

De balans van de Nederlandse landbouw omvat alle kapitaalgoederen in de Nederlandse landbouw en tevens de bezittingen van de landbouwers buiten de sector landbouw. In de activa van de Nederlandse landbouw is dus ook de gepachte grond (8,5 miljard gulden) begrepen. Een gedeelte van deze gepachte grond - 0,7 miljard gulden - is door "actieve" landbouwers verpacht aan andere landbouwers. Deze verpachting is op te vatten als een interne financiering van de sector landbouw.

Wegens de geringe steekproefdichtheid t.a.v. de bedrijven kleiner dan 5 ha zijn deze kleine bedrijven in de verdere analyse buiten beschouwing gelaten. Het volgende heeft derhalve alleen betrekking op landbouwbedrijven groter dan 5 ha.

Kapitaal en vermogen

De belangrijkste kapitaalcomponent van de landbouwbedrijven bestaat uit grond en gebouwen; op de verschillende bedrijfstypen (gemiddelden) varieert deze post van 61 tot 66% van de activa (incl. de waarde van de gepachte grond en gebouwen). De - overigens arbitraire - waardering van de grond en gebouwen is gebaseerd op de koopprijzen van pachtvrije boerderijen.

---

1) Standaardbedrijfseenheden (s.b.e.) zijn verhoudingsgetallen voor de toegevoegde waarde in de verschillende produktierichtingen. Deze verhoudingsgetallen zijn gebaseerd op de hoogte van de netto-toegevoegde waarde op basis van factorkosten bij een moderne bedrijfsvoering.

Tabel 1. Balans van de Nederlandse landbouw, per begin 1965 (in miljard gulden)

Kapitaal		Vermogen	
1. Kapitaalgoederen		1. Verpachtersvermogen	
Grond en gebouwen door exploitant		Waarde grond en gebouwen verp. door niet-agr.	7,8
gepacht	8,5	Waarde grond en gebouwen verp. door agr. 1)	(0,7)
in eigendom	<u>9,4</u>	Totaal verpachtersvermogen	<u>7,8</u>
Totale waarde	<u>17,9</u>		
Dode inventaris	1,3	2. Vreemd vermogen	
Veestapel	4,0	a. schuld lang 2)	
Voorr. prod.midd./veldinventaris	<u>0,7</u>	familie 3)	1,2
Totaal kapitaalgoederen	23,9	landb.kr.banken	0,9
		ov. banken en inst. beleggers	0,4
2. Vorderingen lang		ov. schulden lang	<u>0,4</u>
Aandeel onverdeelde boedels/ledenrek. bij coöperaties	0,3	Totale schuld lang (standaardfout 4,6%)	<u>2,9</u>
Leningen aan familie	0,2		
Leningen " anderen	<u>0,2</u>	b. schuld kort	
Tot. vorderingen lange termijn (standaardfout 8,9%)	0,7	rek.crt.-krediet	0,2
		leveranciers	0,5
3. Liquiditeiten		ov. schuld kort	<u>0,2</u>
Voorr. gerede prod./vorderingen/crt.eff.	0,9	Totale schuld kort (standaardfout 5,3%)	<u>0,9</u>
Kas en giro	0,2	Totaal vreemd vermogen	3,8
Rek.crt.-tegoeden	0,3		
Spaarrek. landb.kr.banken	1,2	3. Eigen vermogen	
Spaarrek. ov. banken	<u>0,3</u>	w.v. verpachtersvermogen	(-0,7)
Totaal liquiditeiten (standaardfout 5,2%)	2,9		
4. Bezittingen buiten bedrijf			
Niet-landb.grond	0,1		
Bebouwde eigendom./roer.goederen in nevenbedr./deeln.	<u>0,2</u>		
Totaal bezit buiten bedrijf	0,3		
Balanstotaal	<u>27,8</u>		<u>27,8</u>

1) Verpacht door agrariërs die zelf een bedrijf exploiteren.

2) Schulden langer dan 1 jaar.

3) Incl. schuld uit onverdeelde boedels en kostcontracten.

Tabel 2. Balans per begin 1965 van landbouwbedrijven > 5 ha, gemiddeld per bedrijf (in 1 000 gld.)

Kapitaal	Eigen- doms- bedr.	Pacht- bedr.	Vermogen	Eigen- doms- bedr.	Pacht- bedr.
Aantal bedrijven	80 600	45 600			
Gem. bedrijfsoppervlakte (ha)	13,8	17,8			
Grond en gebouwen	124	149	Verpachtersvermogen (van niet- agrariërs)	15	138
Overige kapitaalgoederen	40	48	Schuld lang	26	11
Totaal kapitaalgoederen	164	197	w.v. familieschuld	(10)	(6)
Vorderingen op lange termijn	5	7	Schuld kort	5	7
Liquiditeiten	19	25	Eigen vermogen	145	75
Bezittingen buiten het bedrijf	3	2			
Balanstotaal	<u>191</u>	<u>231</u>		<u>191</u>	<u>231</u>

De pachtbedrijven zijn gemiddeld groter dan de eigendomsbedrijven. 1) Dit blijkt uit tabel 2 (zie blz. 9), waarin gecompriëerde gemiddelde balansen van de eigendoms- en de pachtbedrijven zijn opgenomen. Bij vergelijking van eigendoms- en pachtbedrijven van gelijke oppervlakten blijkt dat de eigendomsbedrijven over het algemeen wat intensiever geëxploiteerd worden, hoofdzakelijk door meer veredelingslandbouw.

Begin 1965 was het in de landbouw werkzame vermogen (op bedrijven groter dan 5 ha) overwegend eigen vermogen van de exploitanten (58%); voor 29% kwam het ter beschikking als verpachtersvermogen in de vorm van verpachte grond en gebouwen en voor 13% als vreemd vermogen (niet-verpachtersvermogen).

Met betrekking tot het verpachtersvermogen kan men stellen, dat voor de verpachters de waarde van de grond - zolang de pachter en zijn opvolgers hun recht tot pachten kunnen laten gelden - ca. 18% lager ligt. Dit betekent dat ca. 18% van het verpachtersvermogen eigenlijk moet worden beschouwd als de waarde van de rechten, die de pachter heeft en als zodanig als een bestanddeel van het eigen vermogen.

De relatieve belangrijkheid van de vermogenscomponenten is vanzelfsprekend voor pacht- en eigendomsbedrijven verschillend, doch daarnaast treden ook verschillen naar bedrijfstypen op, hoewel het patroon bij de verschillende bedrijfstypen - binnen de groep eigendomsbedrijven en binnen de groep pachtbedrijven - in grote lijnen gelijk is.

De duur van de bedrijfsuitoefening heeft invloed op de financiële positie van de boeren. Het in de loop van de tijd gevormde vermogen is voor een aanzienlijk gedeelte bestemd voor de aankoop van grond en gebouwen en de aflossing van schulden; eveneens wordt er een groot gedeelte buiten het bedrijf belegd of in liquide vorm aangehouden.

Het (grote) eigen vermogen van de oudere bedrijven moet ook gezien worden in het kader van de continuïteit van de bedrijfsvoering; een gedeelte van het eigen vermogen is veelal bestemd om - via vererving - de bedrijfsovergang te financieren. Het beroep op vreemd vermogen neemt bij het ouder-worden van de bedrijven af. Het vreemde vermogen dekt bij jonge boeren (bedrijfsaanvaarding minder dan 10 jaar geleden) circa 18% van de totale vermogensbehoefte; bij de oudere boeren (bedrijfsaanvaarding meer dan 25 jaar geleden) is dit ongeveer 9%.

Begin 1965 was er in de bedrijfstak landbouw interne financiering tot een bedrag van 1700 miljoen gulden, dit is ongeveer 15% van het in de landbouw werkzame vreemde vermogen (incl. het verpachtersvermogen). Tot deze interne financiering is gerekend:

- het verpachten van grond door landbouwers aan andere landbouwers (600 miljoen gulden);

---

1) Eigendomsbedrijven zijn hier bedrijven waarbij begin 1965 het hoofdbouw en ten minste 25% van de bedrijfsoppervlakte eigendom waren van de exploitant of ten minste 75% van de bedrijfsoppervlakte. De overige bedrijven zijn als pachtbedrijven beschouwd.

Tabel 3. Beschikbaar gekomen middelen en bestedingen

	Eigendomsbedrijven			Pachtbedrijven		
	totaal 1964/65 (mln.gld.)	gemiddelen per bedrijf (x f. 1.000,-) '64/65 '63/64 '62/63	totaal 1964/65 (mln.gld.)	gemiddelen per bedrijf (x f. 1.000,-) '64/65 '63/64 '62/63	totaal 1964/65 (mln.gld.)	gemiddelen per bedrijf (x f. 1.000,-) '64/65 '63/64 '62/63
Aantal bedrijven (x 1.000)		80,6		81,0		45,6
Middelen:						
bedrijfsontvangsten	3 199	39,7	34,6	31,4	2 100	46,1
bedrijfsuitgaven	2 100	26,0	24,0	22,6	1 367	30,0
(1) Bruto-overschot uit bedrijf	1 099	13,7	10,6	8,8	733	16,1
(2) Overige inkomsten	292	3,6	2,8	2,4	205	4,5
(3) Verkochte goederen	216	2,7	3,8	1,7	53	1,1
(4) Overige middelen	403	5,0	4,1	5,2	128	2,8
Totaal middelen	2 010	25,0	21,3	18,1	1 119	24,5
Bestedingen						
(1) Bruto-investeringen in bedrijf	669	8,4	4,7	5,2	281	6,1
(2) Bruto-investeringen en be- leggingen buiten bedrijf	134	1,6	1,1	1,4	109	2,4
(3) Aflossingen	173	2,1	2,7	1,6	68	1,5
(4) Privé-bestedingen	885	11,0	10,5	9,1	531	11,6
Totaal bestedingen	1 861	23,1	19,0	17,3	989	21,6
Toeneming liquiditeiten	149	1,9	2,3	0,8	130	2,9
						0,6
						1,3

- onderlinge leningen (150 miljoen gulden);
- boedelschulden tussen agrariërs (100 miljoen gulden).

Bovendien kan het door landbouwers bespaarde geld, dat geplaatst is bij landbouwkredietbanken, voor zover dit via kredietverlening van deze banken bij de landbouwers terugkeert (ruim 800 miljoen gulden) als "interne financiering" worden gezien.

Het eigen vermogen van de landbouwers op bedrijven groter dan 5 ha is van begin 1963 tot begin 1965 met (nominaal) 23% gestegen. Deze vermogenstoename is in hoofdzaak een gevolg van de prijsstijging van de produktiemiddelen (19%); de overige 4% van de vermogensstijging is een resultante van de besparingen en de afvloeiing van vermogen uit de landbouw door bedrijfsbeëindiging en vererving.

Het aandeel van het eigen vermogen loopt van bedrijf tot bedrijf sterk uiteen. De meeste bedrijven blijken over veel eigen vermogen te beschikken; bij bijna 60% van de bedrijven bedraagt het eigen vermogen meer dan 80% van het totale vermogen (excl. het verpachtersvermogen).

Middelen en bestedingen

De in de loop van het jaar verkregen (geld)middelen, welke afkomstig zijn uit verschillende bronnen, en de aanwending van deze middelen geven een verdere informatie over het financiële aspect van de gang van zaken in de landbouw. In tabel 3 (zie blz. 11) is een samenvatting gegeven van de verkregen middelen en de aanwending van deze middelen op de eigendoms- en pachtbedrijven in het boekjaar 1964/65 en in de beide voorafgaande jaren.

In de loop van 1964/65 is er ruim 3,1 miljard gulden uit de verschillende bronnen beschikbaar gekomen (eigendoms- en pachtbedrijven). Deze middelen zijn zowel afkomstig uit het landbouwbedrijf zelf als uit andere bronnen. Het bruto-overschot uit bedrijf 1) vormde 59% van de beschikbaar gekomen middelen.

In vergelijking met 1963/64 en 1962/63 zijn de beschikbaar gekomen middelen zowel bij de eigendomsbedrijven als bij de pachtbedrijven toegenomen. Deze toename is voornamelijk veroorzaakt door vergroting van het bruto-overschot in 1964/65 als gevolg van de gunstige uitkomsten in de landbouw in dat jaar.

In 1964/65 is dan ook bijna 1 200 miljoen gulden door de boeren geïnvesteerd (bruto-investeringen), waarvan 950 miljoen gulden in de landbouw zelf.

Van de bedrijfsinvesteringen was ongeveer de helft bestemd voor investeringen in grond en gebouwen. Voor grond werd ruim 200 miljoen gulden uitgegeven. Circa 7% van de 126 000 bedrijven kocht grond; het betrof hier in hoofdzaak eigendomsbedrijven (41 000 ha).

---

1) Het bruto-overschot uit bedrijf is het inkomen uit het landbouwbedrijf inclusief de afschrijvingen op duurzame activa.

Een gedeelte van de verkregen middelen werd in liquide vorm aangehouden. In 1964/65 is op alle bedrijfstypen het liquiditeitsaldo toegenomen, nl. met f. 279 miljoen; dit is gemiddeld ca. f. 2 200,- per bedrijf.

Hoewel de liquiditeit van de landbouwbedrijven in het algemeen vrij groot was, zijn er enkele uitzonderingen. Naar schatting had circa 6% van de bedrijven een vrij aanzienlijk negatief liquiditeitsaldo. Dit waren in hoofdzaak gemengde bedrijven op de zandgebieden. Uiteraard betekende dit niet dat de financiële weerstandskracht van deze bedrijven op langere termijn onvoldoende was.

De gerealiseerde investeringen werden voor het grootste gedeelte gefinancierd uit de brutobesparingen van de landbouwers. De brutobesparingen zijn dat gedeelte van het besteedbare bruto-inkomen 1), dat niet voor consumptie is aangewend.

De brutobesparingen zijn in de loop van de onderzochte jaren toegenomen. In de jaren 1962/63 t/m 1964/65 was de brutospaarquote (aandeel van de besparingen in het besteedbare bruto-inkomen) op eigendomsbedrijven gemiddeld 36% en op de pachtbedrijven 39%. De nettospaarquote - nettobesparingen in procenten van het besteedbare netto-inkomen - bedroeg op de eigendoms- en pachtbedrijven resp. 28% en 31%.

Naast de besparingen hebben verkopen van activa, schenkingen, erfennissen en bijgeleende gelden een niet onbelangrijke rol gespeeld bij de financiering van de investeringen. In 1964/65 heeft een vijfde van de landbouwbedrijven geld op lange termijn geleend. Worden de afgeloste gelden op de nieuwe leningen in mindering gebracht, dan blijkt dat het beroep op vreemd vermogen in 1964/65 gering geweest is, nl. 150 miljoen gulden, of gemiddeld ca. f. 1 200,- per bedrijf.

---

1) - Bruto-inkomen: inkomen inclusief afschrijvingen op duurzame activa.
- Besteedbaar bruto-inkomen: bruto-inkomen verminderd met de betaalde belastingen.

HOOFDSTUK I

Inleiding

§ 1. Doel en opzet van het onderzoek

Het algemeen-economische financieringsonderzoek in de landbouw (excl. tuinbouw) is erop gericht een representatief en gedetailleerd beeld te geven van de financiële positie van de Nederlandse landbouw. Daar de landbouw wordt uitgeoefend in persoonlijke ondernemingen is de financiële positie van de landbouw als zodanig niet te scheiden van de financiële positie van de boeren. Bij dit onderzoek is daarom het gehele vermogen van de boeren betrokken. Het onderhavige rapport beschrijft de financiële positie naar de toestand van begin 1965 en de financiële mutaties in het voorafgaande jaar, die de financiële positie hebben beïnvloed. Hierbij is bezien uit welke bronnen de beschikbaar gekomen middelen zijn verkregen en voor welke doeleinden zij zijn aangewend.

Bij dit onderzoek dat een voortzetting en in sommige opzichten een verbetering is van het onderzoek naar de financiële positie bij de aanvang van de jaren 1963 en 1964 1), is voor de verzameling van de gegevens wederom de medewerking verkregen van de landbouwboekhoudbureaus en van een groot aantal administratiekantoren. Van het gebruikte enquêteformulier is als bijlage 1 een model opgenomen.

In dit rapport is een totaalbeeld gegeven van de financiële positie van de Nederlandse landbouw, waarbij de bedrijven zijn gesplitst in eigendomsbedrijven en pachtbedrijven 2) (hoofdstuk II). Daarnaast is de financiële positie vanuit verschillende gezichtspunten beschouwd (hoofdstuk III). Er is aandacht besteed aan de verschillen in financiële positie van bedrijfstypen, waarbij onderscheid gemaakt is in:

- a. bouwlandbedrijven;
- b. graslandbedrijven met weinig of geen veredelingslandbouw;
- c. graslandbedrijven met veredelingslandbouw;
- d. gemengde bedrijven met weinig of geen veredelingslandbouw;
- e. gemengde bedrijven met veredelingslandbouw.

De regionale verschillen vallen voor een groot deel samen met verschillen in bedrijfstypen. Met de verschillen in bedrijfstypenstructuur en

---

1) Studie 57.

2) Eigendomsbedrijven zijn hier bedrijven waarbij begin 1965 het hoofgebouw en ten minste 25% van de bedrijfsoppervlakte eigendom waren van de exploitant of ten minste 75% van de bedrijfsoppervlakte. De overige bedrijven zijn pachtbedrijven.

de daarmee samenhangende verschillen in financiële positie en inkomensvorming zijn de gebieden vrij volledig gekarakteriseerd. Het is gebleken dat verschillen tussen gebiedsgemiddelden, die aan andere oorzaken moeten worden toegeschreven, relatief klein zijn in vergelijking met de verschillen die binnen een gebied tussen de afzonderlijke bedrijfstypen bestaan. Om deze reden zijn de cijfers per gebied alleen als bijlage opgenomen.

Het voor de financiële positie belangrijke onderscheid naar boeren die het bedrijf reeds lange tijd uitoefenen en boeren die het bedrijf eerst korte tijd geleden hebben aanvaard, komt eveneens ter sprake. Tenslotte komt het verschil in financiële positie bij verschillende arbeidsbezettingstypen (eenmansbedrijven, gezinsbedrijven en bedrijven met vreemd personeel) aan de orde.

Verschuiven van bovengenoemde indelingen zijn niet onafhankelijk van elkaar. Zo zal de indeling naar arbeidsbezettingstypen correleren met de indeling naar bedrijfsomvang.

Om een eenzijdige interpretatie van de verschillen in financiële positie tussen de onderscheiden groepen boeren te voorkomen, is de samenhang met de verschillende indelingscriteria aangegeven.

Steekproef

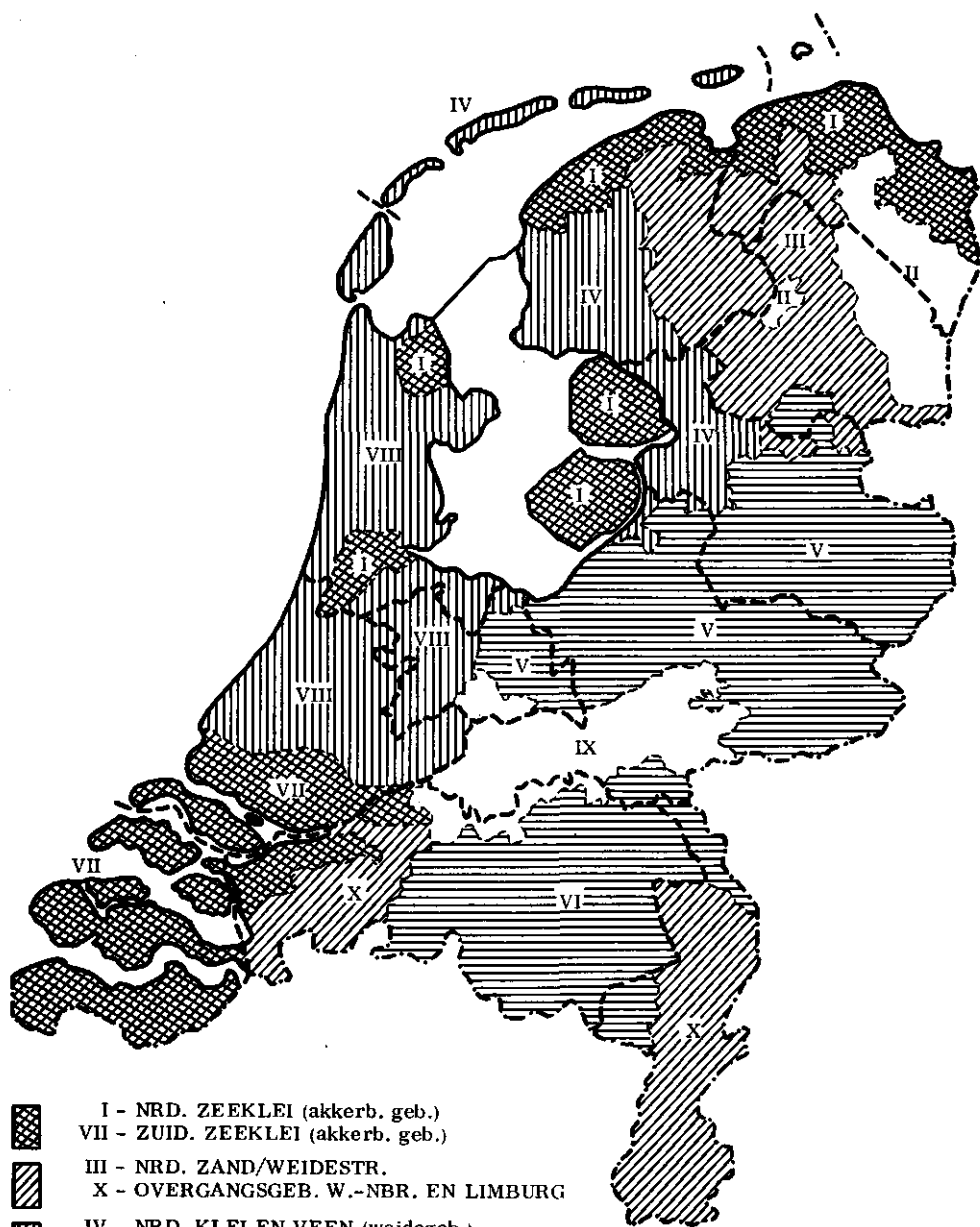
De resultaten van het onderzoek zijn berekend uit de gegevens van een aselecte - naar gebied en grootteklasse gestratificeerde - steekproef. Deze steekproef is getrokken uit alle Nederlandse landbouwbedrijven met een omvang van 20 s.b.e. 1) of meer; minstens 50% van de vereiste s.b.e. moet echter betrekking hebben op de landbouw in engere zin, dus niet op eventueel aanwezige tuinbouw.

Tabel 4 (zie blz. 17) geeft een beeld van de gehele populatie in 100-tallen bedrijven en tevens de aantallen steekproefbedrijven, waarop het onderzoek gebaseerd is.

Rekening gehouden met de verschillen in steekproefdichtheid per klasse, zijn met de gegevens van de 721 steekproefbedrijven totaalcijfers voor de gehele Nederlandse landbouw berekend. De bedrijven met uitsluitend of nagenoeg uitsluitend veredelingslandbouw zijn in de steekproef vrijwel niet vertegenwoordigd. In verband met het kleine aantal steekproefbedrijven onder de 5 ha zijn de gegevens van deze bedrijven alleen gebruikt voor het totaalbeeld van de financiële positie van de Nederlandse boeren en niet bij de groepering van de gegevens naar verschillende gezichtspunten. De bedrijven boven 5 ha omvatten 91% van de oppervlakte grond en ca. 80% van de totale landbouwproductie.

---

1) Standaardbedrijfseenheden (s.b.e.) zijn verhoudingsgetallen voor de toegevoegde waarde in de verschillende produktierichtingen. Deze verhoudingsgetallen zijn gebaseerd op de hoogte van de netto-toegevoegde waarde op basis van factorkosten bij een moderne bedrijfsvoering.

- I - NRD. ZEEKLEI (akkerb. geb.)
- VII - ZUID. ZEEKLEI (akkerb. geb.)
- III - NRD. ZAND/WEIDESTR.
- X - OVERGANGSGEB. W.-NBR. EN LIMBURG
- IV - NRD. KLEI EN VEEN (weidegeb.)
- VIII - UTRECHT EN HOLLAND (weide- en tuinbouwgeb.)
- V - CENTR. ZAND - RIVIERKLEI (gemengde geb.)
- VI - ZUID. ZAND (gemengde geb.)
- II - VEENKOLONIEN/WOLDEN (akkerb. geb.)
- IX - STROOMGEBIED GROTE RIVIEREN

Tabel 4. Landbouwbedrijven in mei 1964 (bedrijfsomvang ≥ 20 s.b.e., waarvan ten minste 50% landbouw) (excl. tuinbouw)

Gebieden 1)	Gehele populatie (x 100)										Aantal steekproefbedrijven					
	oppervlakteklasse in ha					tot.	oppervlakteklasse in ha					tot.				
	5 <	10 <	15 <	20 <	30 <		5 <	10 <	15 <	20 <	30 <					
Noordelijke zeeklei (akkerbouwgebieden)	5	15	14	9	16	28	4	91	-	5	6	4	10	32	8	65
Veenkoloniën en Westerwolde (akkerbouwgebieden)	1	8	19	10	17	8	0	63	1	4	7	9	12	5	2	40
Noordel. zandgebieden (weidestrekten)	21	48	44	19	26	7	1	166	2	18	18	15	21	10	1	85
Noordel. klei- en veengronden (weidestrekten)	10	20	17	17	25	10	1	100	2	8	15	10	13	13	-	61
Centr. zand- en rivierkleigebied (gemengde bedrijven)	83	157	82	26	22	5	0	375	6	48	40	25	18	9	1	147
Zuidelijk zandgebied (gem. bedr.)	23	91	75	17	8	3	0	217	3	27	25	13	7	3	1	79
Zuidelijke zeeklei (akkerbouwgebied, Utrechts-Holl. weide- en tuinbouwgeb., weidestreek)	14	18	10	15	13	15	12	97	-	4	8	3	8	15	9	47
Stroomgebied van de grote rivieren	19	43	39	35	19	14	0	169	1	13	27	29	24	10	1	105
Overgangsgebieden Limburg en West-Noord-Brabant	15	32	12	10	11	5	0	85	2	11	11	5	9	3	1	42
Totaal aantal bedrijven	13	36	37	13	3	2	0	104	1	14	17	9	7	1	1	50
	204	468	349	171	160	97	18	1467	18	152	174	122	129	101	25	721

1) Zie kaartje op blz. 16.

§ 2. Statistische nauwkeurigheid en betrouwbaarheid

Statistische nauwkeurigheid

De verdeling van een onderzochte grootte heeft invloed op de statistische nauwkeurigheid. Gegevens als b.v. arbeidsinkomen van de ondernemer hebben een veel normaler verdeling dan de schulden.

Een deel van de boeren heeft b.v. schulden van geringe omvang bij landbouwkredietbanken. Een groter deel heeft dergelijke schulden van gemiddelde omvang; anderen hebben grote schulden bij landbouwkredietbanken. Vele boeren hebben echter geheel geen schulden bij landbouwkredietbanken. Het gevolg is dat men - om verzekerd te kunnen zijn van een redelijke relatieve nauwkeurigheid - over aanzienlijk meer steekproefbedrijven moet beschikken, wanneer de financiële positie van een groep bedrijven met een andere groep vergeleken wordt, dan wanneer men het arbeidsinkomen e.d. onderzoekt. Dit legt ons bij het beschikbare aantal waarnemingen grote beperkingen op bij de indeling van de bedrijven in vergelijkbare groepen. Een voorbeeld van de bereikte nauwkeurigheid geeft tabel 5, waarin enkele berekende standaardfouten 1) zijn samengevat.

Tabel 5. Verschillen in schuldpositie en exploitatiesaldo tussen bedrijven in weidegebieden en gemengde bedrijven op zand (begin 1965)

	Weidegebieden (eigend. bedr.)		Gem.bedr. op zand (eigend. bedr.)		Verschil gem.bedr. t.o.v. weidegeb.	
	gem. per bedrijf	stand. fout (%)	gem. per bedrijf	stand. fout (%)	gem. per bedrijf	stand.fout v/h ver- schil (%)
Schulden op lange termijn aan landb.kredietbanken	5 900	19	9 500	12	+ 3 600	20
Schulden op lange termijn aan familie	9 200	19	5 900	16	- 3 300	98
Exploitatiesaldo (1964/65)	11 100	5	10 100	5	- 1 000	12

1) Met een zekerheid van resp. 65 of 95 of 99 procent kan men dan zeggen dat de werkelijkheid niet meer dan resp. een- of twee- of driemaal de standaardfout zal afwijken van de uit de steekproef berekende bedragen. Dit wil dus b.v. zeggen dat de schulden op lange termijn aan landbouwkredietbanken in de weidegebieden - volgens de steekproef gemiddeld f. 5 900,- per bedrijf met een standaardfout van 19% - in werkelijkheid met een zekerheid van 95% niet lager zullen zijn dan $100\% - 2 \times 19\% = 62\%$ van f. 5 900,- (= f. 3 658,-) en niet hoger zullen zijn dan $100\% + 2 \times 19\% = 138\%$ van f. 5 900,- (= f. 8 142,-).

Bij het trekken van conclusies uit het verkregen cijfermateriaal dient men zich daarom voortdurend rekenschap te geven van de hoogte van de standaardfouten; vooral bij vergelijking van gemiddelden van groepen bedrijven moeten doorgaans de verschillen aanzienlijk zijn om significant te zijn.

Bij standaardfouten van de orde van grootte die wij bij dit onderzoek aantreffen, mag men verwachten dat er toevallige verschillen van betekenis ontstaan tussen onafhankelijke steekproeven die op hetzelfde onderwerp betrekking hebben. Het onderhavige onderzoek met een gedeeltelijk vernieuwe steekproef 1) had o.m. betrekking op de balansen per begin 1964 en per begin 1965, het voorgaande onderzoek op de balansen per begin 1963 en per begin 1964. Verschillen van betekenis tussen de twee balansen per begin 1964 zijn dan ook niet uitgebleven (zie bijlage 2). In hoeverre deze uitsluitend van toevallige aard zijn, of dat hier mogelijk ook verschillen van systematische aard een rol spelen, wordt hierna besproken. In dit rapport zijn wij steeds uitgegaan van de laatst verkregen gegevens.

Betrouwbaarheid van de steekproefresultaten

Systematische fouten kunnen ontstaan door onvolledigheid van het verkregen cijfermateriaal of door misverstanden m.b.t. definities. Door een minutieuze verbandscontrole en cijferbeoordeling zijn dit soort fouten zo goed mogelijk uitgeschakeld.

Bij een statistisch verantwoorde steekproeftrekking kunnen systematische verschillen echter ook ontstaan doordat niet van alle in de steekproefopzet gekozen bedrijven gegevens worden verkregen. De niet-mee-werkende bedrijven kunnen immers een min of meer selecte groep vormen. Er kunnen b.v. relatief veel landbouwers met een wankelende financiële positie of met een relatief groot vermogen buiten de landbouw in voorko-

Tabel 6. Steekproefbedrijven

Oppervlakteklassen	Oorspronkelijk aantal steekproefbedrijven	Non-response	
		aantal	%
< 5 ha	24	6	25
5 - 10 ha	209	57	27
10 - 15 ha	214	40	19
15 - 20 ha	151	29	19
20 - 30 ha	174	45	26
30 - 50 ha	144	43	30
≥ 50 ha	36	11	31
Totaal	952	231	24

1) In 1963/64 waren 603 bedrijven ingeschakeld; in 1964/65 721, waarvan 538 ook bij het voorgaande onderzoek waren betrokken.

Tabel 7. Gegevens van het financieringsonderzoek vergeleken met C.B.S.-gegevens over 1964

	Op basis van C.B.S.-gegevens			Vgls. finan- cieringssteek- proef L.E.I.- bedr. > 5 ha	Verschil kolom 5 t.o.v. kolom 3
	alle land- b. bedr. (vgls. C.B.S.)	landbouwbedrijven > 5 ha	bedr. uitkom- sten statistiek bedr. > 4 ha		
	(1)	(2)	(3)	(5)	(6)
Oppervlakte en veebe- stand mei 1964	(x 1000)	% v. (1)	(x 1000)	(x 1000)	(x 1000)
Opp. granen (ha)	481	94,5	455	458	3
Opp. aard. en suikerbieten (ha)	195	93	181	181	0
Opp. totaal akkerbouwprod. (ha)	799	94	751	737	- 14
Opp. grasland (ha)	1342	91	1221	1188	- 33
Melk- en kalfkoeien	1685	92	1550	1588	38
Mestvee	437	?		260	?
Mestvarkens (incl. biggen niet bij zeug)	1760	75 ?	1320 ?	1477	150 ?
Slachtkuikens	12700	?		1801	?
Leghennen > 7 mnd.	19100	60 ?	11460 ?	11850	390 ?
<hr/>					
Produktiewaarde					
(m.ln. gld.)					
Melk- en zuivelprodukten	2100	92	1932	2397	1926 (41)
Akkerbouwprodukten	1440	94	1354	1615	1344 (65)
Rundvee (omzet en aanwas)	1100	90 ?	990 ?	895	843 (21)
Mestvarkens	1220	75 ?	915 ?	1212	733 (40)
Eieren en pluimvee	750	?		571	254 (26)

( ) = standaardfout.

men. Men kan zich ook voorstellen dat boeren die overwegen het bedrijf te staken minder geneigd zijn aan het onderzoek deel te nemen. (Het aantal bedrijfsovergangen in de steekproef blijkt echter vrij normaal te zijn). Door de goede medewerking van de boekhoudbureaus en de administratiekantoren zijn - zoals uit tabel 6 (zie blz. 19) blijkt - de totale non-response en dus de mogelijk daarmee samenhangende systematische fouten beperkt gebleven.

Wij hebben wel geconstateerd dat er regionale verschillen bestonden in de non-response, die b.v. konden leiden tot een vertekening van het aandeel dat elk van de beide landbouwkredietbanken had in de kredietverlening aan de landbouw. Door hiermee bij de weging van de steekproefresultaten rekening te houden zijn de gevolgen hiervan zo goed mogelijk uitgeschakeld. Een deel van de verschillen met de eerder verkregen balansgegevens per begin 1964 moet hieraan echter wel worden toegeschreven.

Representativiteit van de steekproef

Om representatief te zijn moet een steekproef - behalve aan minimum-eisen m.b.t. de mogelijkheid van toevallige afwijkingen en van nauwgezetheid bij de verzameling van de gegevens - ook het vertrouwen geven dat de altijd voorkomende non-response niet tot grote systematische fouten heeft geleid. Sommige gegevens zijn ook uit andere bronnen bekend en kunnen daarmee geverifieerd worden. Bij een bevredigende overeenstemming mag men aannemen dat de steekproef ook ten aanzien van met deze reeds bekende gegevens correlerende uitkomsten representatief is. Ten aanzien van de regionale verdeling en de verdeling over de grootteklassen van de bedrijven is door de wijze van steekproef-trekken representativiteit verzekerd.

Voor enkele kengetallen geeft tabel 7 (zie blz. 20) een beeld van de representativiteit van de steekproef.

Uit tabel 7 blijkt dat er ten aanzien van de oppervlakte akkerbouwprodukten, de oppervlakte grasland en het aantal melk- en kalfkoeien een goede overeenstemming bestaat tussen de uitkomsten van de financieringssteekproef (kolom 5) en de uitkomsten berekend op basis van C.B.S.-gegevens (kolom 3). Dit geldt ook voor de produktiewaarde van de akkerbouwprodukten en de melk- en zuivelprodukten. Ten aanzien van de veredelingssector was de berekening van het aandeel in de veestapel van bedrijven groter dan 5 ha niet goed mogelijk, evenmin als de berekeningen van produktiewaarden voor rundvee, mestvarkens, eieren en pluimvee.

Aangenomen mag worden dat de produktiewaarde van de veredelingssector, berekend volgens het financieringsonderzoek, onderschat is. Voor de landbouw als geheel betekent deze onderschatting echter relatief minder.

De C.B.S.-bedrijfsuitkomstenstatistiek is door de overgang op een andere steekproef (bedrijfseconomische boekhoudingen) minder representatief. De daaruit berekende produktiewaarden (kolom 4) zijn vermoedelijk wat overschat.

HOOFDSTUK II

Het kapitaal, het vermogen, de middelen en de bestedingen van de Nederlandse landbouw als geheel (bedrijven boven 5 ha)

In dit hoofdstuk en in het volgende hoofdstuk zijn bedrijven met een oppervlakte van minder dan 5 ha buiten beschouwing gebleven. Deze kleinste bedrijven, waarop in vele gevallen de ondernemer geen volledig empooi vindt, hebben een andere problematiek; het is bovendien bijzonder moeilijk en tijdrovend om van deze kleinste bedrijven voldoende gegevens te verkrijgen.

Een verkorte balans van de totale Nederlandse landbouw, met inbegrip van geschatte bedragen voor bedrijven onder 5 ha is in de samenvatting opgenomen. De gegevens in dit en in het volgende hoofdstuk hebben betrekking op bedrijven boven 5 ha met een produktieomvang van ten minste 20 s.b.e., waarop meer dan 50% van de activiteiten (gemeten in s.b.e.) gericht is op akkerbouw en veehouderij. Zij omvatten ca. 80% van de totale produktie van de Nederlandse landbouw.

§ 1. De balans van de Nederlandse landbouw

De gezamenlijke balans van de Nederlandse landbouw per begin 1965 (tabel 8, zie blz. 24) is gesplitst in eigendomsbedrijven en pachtbedrijven 1). In deze balans is pacht gezien als een vorm van financiering, zodat ook de gepachte grond en gebouwen als activa zijn opgenomen en het verpachtersvermogen als passiefpost.

Vergelijking van pacht- en eigendomsbedrijven

De verschillen met betrekking tot de financiering tussen pacht- en eigendomsbedrijven zijn uiteraard aanzienlijk. Gegevens over pacht- en eigendomsbedrijven zijn daarom steeds afzonderlijk vermeld.

Bij pachtbedrijven komt een groot deel van het benodigde kapitaal eenvoudig ter beschikking in de vorm van verpachtersvermogen. Daar staat tegenover dat, omdat de pachter geen hypotheek kan verlenen op grond en gebouwen, een verder gaande financiering met vreemd vermogen moeilijker is. Bovendien werken de rechten, die de verpachter heeft met betrekking tot door de verpachter op zijn grond gebouwde onroerende goederen, belemmerend op investeringen in gebouwen door pachters.

1) Eigendomsbedrijven zijn hier bedrijven waarbij begin 1965 het hoofgebouw en ten minste 25% van de bedrijfsoppervlakte eigendom was van de exploitant, of ten minste 75% van de bedrijfsoppervlakte. De overige bedrijven zijn als pachtbedrijven beschouwd.

Tabel 8. Balans van landbouwbedrijven > 5 ha, per begin 1965

Kapitaal	Eigendomsbedrijven			Pachtbedrijven		
	totaal	gem. per bedrijf		totaal	gem. per bedrijf	
Aantal bedrijven	80 600	1		45 600	1	
Oppervlakte bouwland (ha)	428 000	5,3		308 000	6,8	
Oppervlakte grasland (ha)	683 000	8,5		505 000	11,1	
Melk- en kalfkoeien	929 000	11,5		659 000	14,5	
Veredelingslandbouw (prod.waarde mln. gld.)	761	f. 9 400		226	f. 5 000	
	mln.gld.	1 000 gld.	stand.- fout in %	mln.gld.	1 000 gld.	stand.- fout in %
1. Kapitaalgoederen 1)						
Grond en gebouwen door exploitant gepacht in eigendom	1 665	20,7		6 431	141,0	
	8 311	103,1		374	8,2	
Totale waarde grond en geb.	9 976	123,8		6 805	149,2	
Dode inventaris	636	7,9		514	11,3	
Veestapel	2 236	27,7		1 376	30,2	
Voorraden prod.midd./ veldinventaris	411	5,1		302	6,6	
Totaal kapitaalgoederen	13 259	164,5		8 997	197,3	
2. Vorderingen op lange term.						
Aandeel in onverd. boedels	54	0,7	41	45	1,0	31
Ledenrek. coöperaties	112	1,4	7	65	1,4	8
Polissen v. levensverz.	7	0,1		3	0,1	
Leningen aan familie	98	1,2	16	80	1,7	21
Leningen aan anderen	91	1,1		127	2,8	
Totaal vorderingen op l.term.	362	4,5	11	320	7,0	15
3. Liquiditeiten						
Vorr. gerede prod./vorde- ringen op korte termijn	283	3,5	11	235	5,2	8
Courante effecten	206	2,5	28	151	3,3	26
Kas en giro	105	1,3	6	63	1,4	8
Rek.crt. landb.kredietbanken	176	2,2	10	88	1,9	10
Rek.crt. overige banken	23	0,3	53	19	0,4	29
Spaarrek. landb.kredietbanken	643	8,0	10	403	8,8	11
Spaarrek. overige banken	94	1,2	20	168	3,7	28
Totaal liquiditeiten	1 530	19,0	7	1 127	24,7	8
4. Bezittingen buiten bedrijf						
Niet-landbouwgr./gebouwen	180	2,2		64	1,4	
Roer.goed.nevenbedr./deeln.	37	0,5		14	0,3	
Totaal bezittingen buiten bedr.	217	2,7		78	1,7	
Balanstotaal	15 368	190,7		10 522	230,7	

- 1) Voor de waardering van de kapitaalgoederen zie bijlage 3.
- 2) Voor verdere detaillering, zie bijlage 4.
- 3) Incl. kostcontracten.

Vermogen	Eigendomsbedrijven			Pachtbedrijven		
	totaal (mln.gld.)	gem.p.bedr. (1 000 gld.)	stand.- fout in %	totaal (mln.gld.)	gem.p.bedr. (1 000 gld.)	stand.- fout in %
1. Verpachtersverm.						
van niet-agrariërs	1 211	15,0		6 279	137,7	
2. Vreemd vermogen ²⁾						
a. Schuld op l. term.:						
familie 3)	672	8,4	10	250	5,5	11
onverd. boedels	106	1,3	28	19	0,4	48
landb.kr.banken ov. banken/ inst. belegg.	675	8,4	9	139	3,0	13
overheid	291	3,6	16	21	0,5	36
ov. schuld op l.term.	68	0,8	26	18	0,4	38
	233	2,9		58	1,3	
Tot. schuld op l. term.	2 045	25,4	5	505	11,1	8
b. Schuld op k. term.:						
landb.kr.banken	66	0,8	17	33	0,7	18
ov. banken	27	0,3	55	8	0,2	74
leveranciers	230	2,9	7	171	3,7	7
ov. schuld op k.term.	92	1,1		87	1,9	
Tot. schuld op k. term.	415	5,1	7	299	6,5	7
Totaal vreemd verm.	2 460	30,5		804	17,6	
3. Eigen vermogen						
Verpachtersverm.	454	5,7		152	3,3	
overig vermogen	11 243	139,5		3 287	72,1	
Totaal eigen verm.	11 697	145,2		3 439	75,4	
Balanstotaal	15 368	190,7		10 522	230,7	

De verschillende structuur van de financiering van pacht- en eigendomsbedrijven komt tot uitdrukking in de bedrijfsstructuur. Pachtbedrijven zijn - ook in hetzelfde gebied - gemiddeld wat groter, daar staat echter tegenover dat deze bedrijven gemiddeld ook extensiever zijn. Dit verschil in intensiteit - b.v. de mate waarin op gemengde bedrijven op de zandgronden de veredelingslandbouw wordt uitgeoefend - is ook waarneembaar bij bedrijven in dezelfde grootteklasse.

Als voorbeeld volgen hier enkele kengetallen voor gemengde bedrijven van verschillende grootteklassen.

Tabel 9. Gemengde bedrijven; kengetallen

Grootteklasse	7 - 15 ha		15 - 30 ha	
	eigendom	pacht	eigendom	pacht
Gem. oppervl. bouwland (ha)	3,91	4,11	8,12	9,67
Gem. oppervl. grasland (ha)	6,20	6,27	11,03	10,98
Melk- en kalkkoeien/ha	0,90	0,86	0,80	0,69
Mestvarkens/ha	1,80	1,35	0,86	0,28
Legkippen/ha	17,60	9,72	7,01	4,56
Aantal s.b.e./ha	7,15	6,79	6,12	5,59

Het vermogen in de landbouw

Binnen de landbouw is er sprake van een zekere mate van interne financiering. Zo wordt door landbouwers aan andere landbouwers grond verpacht tot een waarde van ca. 600 miljoen gulden ofwel ca. 4% van de totale oppervlakte landbouwgrond. Daarnaast is er sprake van onderlinge leningen van landbouwers tot een geschat bedrag van rond 150 miljoen gulden. Circa 80% hiervan waren leningen van familieleden. Interne financiering heeft voorts plaats in de tijdelijke vorm van boedelschulden tussen agrariërs onderling ten bedrage van rond 100 miljoen gulden. Ook het door de landbouwers bespaarde geld komt ten dele via de landbouwkredietbanken in de vorm van leningen weer bij landbouwers terecht. De door landbouwers bij de landbouwkredietbanken bespaarde bedragen overtreffen de door deze banken aan landbouwers geleende gelden ruimschoots, zodat ook de schulden op lange termijn aan de landbouwkredietbanken van rond 800 miljoen gulden wel als een vorm van "interne financiering" gezien zouden mogen worden. Te zamen belopen de genoemde bedragen (incl. de "interne financiering" via landbouwkredietbanken) ca. 1700 miljoen gulden of rond 15% van het totale in de landbouw werkzame vreemde vermogen (incl. verpachtersvermogen) of zelfs circa een derde van het vreemde vermogen (excl. verpachtersvermogen).

De vermogenspositie van de landbouwers, beoordeeld vanuit het gezichtspunt van de relaties met andere agrariërs en van de familie, geeft de balans (tabel 10, zie blz. 27) verkort weer.

Uit deze balans blijkt dat het in de landbouw werkzame vermogen overwegend eigen vermogen van de exploitanten is (nl. voor 58%) en daar-

Tabel 10. Balans 1) (begin 1965 en verschil t.o.v. begin 1963)

Activa	Gem. per bedrijf begin '65 (gld.)	Totaal		Passiva	Gem. per bedrijf begin '65 (gld.)	Totaal	
		begin '65 (mln. gld.)	verschil t.o.v. begin '63 in %			begin '65 (mln. gld.)	verschil t.o.v. begin '63 in %
Kapitaalgeoderen				Vreemd vermogen			
Grond en gebouwen	132 800	16 781	+ 18	Schulden aan familie			
Ov. kapitaalgeoderen	43 300	5 475	+ 31	- agrariërs:			
Vorderingen op lange termijn				boedel in eigen expl.	800	99	- 7
Vorderingen familiael.				-ov. schulden	1 000	120	+ 14
-aand. agr. boedels	800	99	- 7	-niet-agr. (incl. boedelsch.)	6 600	828	+ 10
-leningen agrariërs	1 000	120	+ 14	Schulden agrariërs			
-leningen niet-agr.	500	58	- 6	niet-familie	200	30	+ 25
Vorderingen niet-fam.l.				Ov. vreemd vermogen	17 300	2 187	+ 17
-leningen agrariërs	200	30	+ 25	Verpachtersvermogen			
-leningen niet-agr.	1 500	188	- 9	(niet-agr.)	59 300	7 490	+ 16
Ledenrek. coöperaties	1 400	177	+ 14	Eigen vermogen			
Ov.vord. op lange term.	100	10		-verpachtersvermogen	4 800	606	- 4
Bezittingen buiten bedr.	2 300	295	+ 1	-ov. eigen vermogen	115 000	14 530	+ 24
Liquiditeiten							
Spaarrek. landb.kr.b.	8 300	1 046	+ 30				
Ov. liquiditeiten	12 800	1 611	+ 4				
Balanstotaal	205 000	25 890	+ 20	Balanstotaal	205 000	25 890	+ 20

1) Bij enkele posten is de verdeling geschat op basis van gegevens over 1963. Onder agrariërs wordt verstaan: praktiserende agrariërs; onder familieleden: bloed- en aanverwanten tot de 3e graad.

naast voor 29% ter beschikking van de exploitanten kwam in de vorm van verpachte grond en gebouwen en voor 13% als vreemd vermogen (niet-verpachtersvermogen). Tegenover dit vreemde vermogen staat echter een aanzienlijk bedrag aan beleggingen buiten bedrijf en liquide middelen. Een deel van het vreemde vermogen kwam bovendien, zoals hiervoor bleek, ter beschikking door interne financiering binnen de landbouw.

In rond een derde deel van de behoefte aan vreemd vermogen wordt voorzien door familieleden. Ook een gedeelte van het verpachtersvermogen heeft betrekking op familieleden. Bij de bedrijfsovergangen van eigendomsbedrijven van vader op zoon of bij stichting van eigen bedrijven door boerenzoons wordt min of meer tijdelijk de vorm van pacht van ouders of van mede-erfgenamen gekozen. Enige informatie over de structuur van het verpachtersvermogen geeft de verdeling van de verpachte totale oppervlakte land- en tuinbouwgrond naar categorieën verpachters volgens de landbouw telling 1966.

Deze cijfers komen - zoals tabel 11 laat zien - in grote lijnen overeen met een ongeveer parallel lopende indeling van de verpachters in 1963 voor landbouwbedrijven groter dan 5 ha, ontleend aan het financieringsonderzoek 1962/63.

Tabel 11. Verpachte cultuurgrond

	C.B.S.-telling 1966	L.E.I.-fin. onderzoek 1962/63
	perc. van de totale oppervl. cultuurgr.	perc. van de oppervl. cult.gr. v. bedr. > 5 ha
Land- of tuinbouwer, ouders	9	11 1)
Land- of tuinbouwer, derden	5	5
Overige particulieren	20	} 22
In buitenland gevestigde eigen.	1	
Overheidslichamen	9	8
Overige rechtspersonen	5	6
Totaal	49	52

1) Verwante agrariërs.

Bij de berekening van het eigen vermogen van de landbouwers en van het verpachtersvermogen speelt vanzelfsprekend de waardering van grond en gebouwen een belangrijke rol. Deze waardering - die heeft plaatsgehad op basis van de koopprijzen van pachtvrije boerderijen volgens de statistiek van de pacht- en koopprijzen van landbouwgronden van het C.B.S. - is in twee opzichten uiterst arbitrair.

In de eerste plaats zijn de prijzen gebaseerd op grondaankopen, die slechts een gering gedeelte van het landbouwareaal omvatten. Bovendien kan men zich afvragen of deze kopers niet voor een belangrijk deel door bijzondere omstandigheden, b.v. hoge uitkeringen bij onteigening, bereid

en in staat waren om meer voor de grond te betalen dan de bedrijfswaarde.

In de tweede plaats is het discutabel of de waardering plaats moet hebben op basis van de koopprijs van pachtvrij land. Dit lijkt voor de grond die landbouwers bezitten om daarop zelf een bedrijf uit te oefenen wel juist. Met betrekking tot het verpachtersvermogen kan men echter stellen dat voor de verpachters de waarde van de grond - zolang de pachter en zijn opvolgers hun recht tot pachten kunnen laten gelden - ca. 18% lager ligt. 1) Dit betekent dat ca. 18% van het verpachtersvermogen eigenlijk moet worden beschouwd als de waarde van de rechten die de pachter heeft en als zodanig als een bestanddeel van het eigen vermogen.

De betekenis van de waardering van de grond en de gebouwen voor de vaststelling van het eigen vermogen en het verpachtersvermogen blijkt uit het feit dat een 10% lagere waardering van de grond en de gebouwen resulteert in een 6% lager eigen vermogen en een 10% lager verpachtersvermogen.

Vergeleken met 1963 is het eigen vermogen met 23% gestegen.

Ter beoordeling van deze vermogensstijging dient rekening gehouden te worden met de waardedaling van de gulden, die van 1963 tot 1965 - zowel gemeten aan de groothandelsprijzen als gemeten aan de kosten van levensonderhoud - ca. 10% bedroeg.

Van de nominale vermogensstijging van 23% is ca. 19% een gevolg van de prijsstijging van de produktiemiddelen, de overige 4% is een resultaat van besparingen enerzijds en afvloeiing van vermogen uit de landbouw anderzijds. De belangrijkste invloed op de vermogensstijging gaat uit van de grond en gebouwen in eigendom, die ca. 20% in prijs zijn gestegen. In deze prijsstijging werkt de invloed van de opheffing van de prijsbeheersing van de landbouwgronden per 1 januari 1963 nog door. Voorts zijn de prijsstijgingen te vinden bij de veestapel (+ 33%) en bij de dode inventaris (+ 5%).

De verandering in het verpachtersvermogen hangt voor een deel (+ 23%) samen met de stijging van de grondprijzen; voor een ander deel (minus 7%) met het in-eigendom-verwerven van gepachte grond door de oorspronkelijke pachters en vermindering van het landbouwareaal.

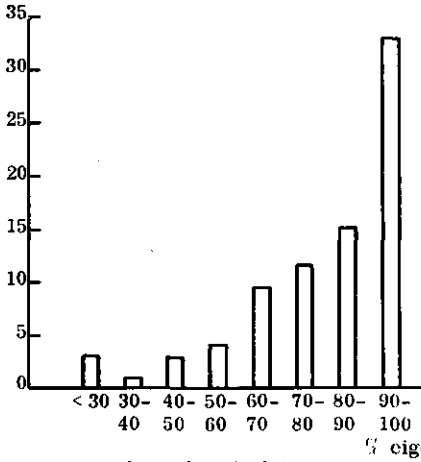
Hoewel blijkbaar de financiering van de Nederlandse landbouw voor het overgrote deel een aangelegenheid is van de landbouwers, hun familie en de verpachters-niet-landbouwers, liggen de verhoudingen van bedrijf tot bedrijf verschillend. Enig inzicht in de spreiding van de vermogensverhoudingen geeft grafiek 1 (zie blz. 30), waarin het aandeel van het

---

1) De 18% lagere waarde van gepachte grond en gebouwen t.o.v. pachtvrije grond en gebouwen is berekend op basis van de C.B.S.-statistiek van de pacht- en koopprijzen van landbouwgronden 1964/65. De oppervlakte van verkochte pachtvrije boerderijen was gemiddeld kleiner dan van verkochte verpachte boerderijen, wat invloed heeft op de gemiddelde waarde per ha. Bij de berekening van het waardeverschil tussen pachtvrije en gepachte grond en gebouwen is deze invloed verwerkt.

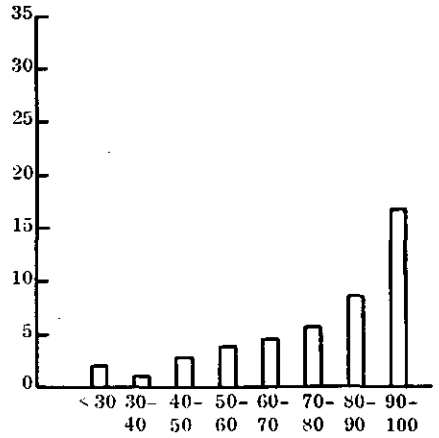
Grafiek 1. Eigen vermogen in % van het totale vermogen (excl. verpachtersvermogen)

Aantal bedr.
(x 1000)

Eigendomsbedrijven

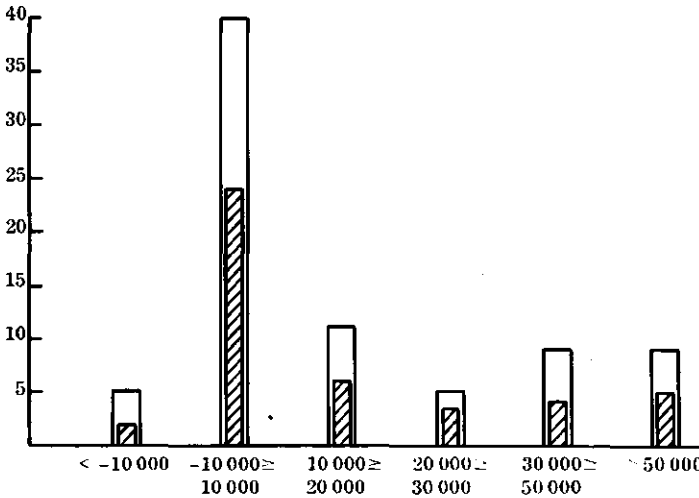
Aantal bedr.
(x 1000)

Pachtbedrijven

Grafiek 2. Bedrijven ingedeeld naar liquiditeit (liquiditeitsaldi per 100 s.b.e.)

Aantal bedr.
(x 1000)

} Liquiditeitsaldi in gld./s.b.e.

□ eigendomsbedrijven
▨ pachtbedrijven

eigen vermogen in het totale vermogen (excl. verpachtersvermogen) is uitgedrukt.

Het blijkt dat de meeste bedrijven over veel eigen vermogen beschikken. Bijna 60% van de bedrijven heeft meer dan 80% eigen vermogen (60% van de eigendomsbedrijven en 56% van de pachtbedrijven). Een relatief gering aantal bedrijven heeft minder dan 30% eigen vermogen, nl. 4% van de eigendomsbedrijven en 5% van de pachtbedrijven.

§ 2. Liquiditeiten; middelen en bestedingen in de Nederlandse landbouw

In de balans van de Nederlandse landbouw komen het kapitaal, het vermogen en de solvabiliteit op een bepaald moment (balansdatum) tot uitdrukking. Ingrijpende veranderingen hierin - met uitzondering van prijsveranderingen - treden in het algemeen slechts op over een periode van verschillende jaren. De relatief kleine veranderingen in de vermogenspositie van jaar tot jaar kunnen door middel van de niet geheel identieke jaarlijkse steekproeven - waarover wij in dit financieringsonderzoek beschikken - uit de balansgegevens slechts weinig nauwkeurig worden bepaald.

Een beter beeld van de ontwikkeling van de financiële positie - en bovendien nog in relatie tot de directe oorzaken van de veranderingen - wordt verkregen uit de specificatie naar bron van de jaarlijks beschikbaar komende middelen en het gebruik daarvan, hetzij voor bestedingen in en buiten bedrijf (incl. gezinsuitgaven), hetzij in een verhoging (of verlaging) van de liquiditeiten.

Liquiditeiten

Om in het bedrijf de periode tussen het betalen van kosten en het ontvangen van opbrengsten te overbruggen moet het bedrijf over liquide middelen kunnen beschikken (liquiditeit op korte termijn). De benodigde bedragen zijn afhankelijk van het verloop van de opbrengsten. Weidebedrijven stellen in dit opzicht relatief geringere eisen dan akkerbouwbedrijven. Ook de mate waarin het seizoen gevorderd is zal van invloed zijn op de nog aanwezige hoeveelheid geldmiddelen; een stijgend deel daarvan is omgezet in lonen, meststoffen, voedermiddelen, enz.

Naast de zeer liquide betaalmiddelen - kas, giro en rekening-courant-saldi - beschikken de bedrijven over middelen die op korte termijn in geld kunnen worden omgezet. Hiertoe behoren: voorraden gerede producten, vorderingen op korte termijn, courante effecten en spaarrekeningen. Deze middelen zijn ook tot de liquiditeiten gerekend, waardoor het tijdstip waarop het bedrag aan liquide middelen wordt vastgesteld een wat minder grote rol speelt. De totale liquiditeiten verminderd met de schulden op korte termijn geeft het liquiditeitsaldo. In tabel 12 (zie blz. 33) is een overzicht van de liquiditeiten gegeven.

Ongeveer de helft van de liquide middelen bestaat uit spaarrekeningen. De courante effecten zijn voor de bouwlandbedrijven een belangrijk bestanddeel van de liquiditeiten; dit in tegenstelling tot de andere bedrijfs-

typen waar het courante effectenbezit van ondergeschikt belang is.

In vergelijking met 1964 is het liquiditeitsaldo bij alle bedrijfstypen toegenomen. De in het algemeen vrij grote kredietruimte maakt dat in de landbouw de liquiditeit evenmin als de solvabiliteit een groot probleem is. Dit neemt niet weg dat dit in een beperkt aantal gevallen anders kan liggen. Goed hanteerbare normen voor de beoordeling van de verschillen in liquiditeit op korte termijn of op lange termijn ontbreken nog. Om de toch aanmerkelijke verschillen in liquiditeit te tonen is in figuur 2 de frequentieverdeling gegeven van het liquiditeitsaldo per bedrijf per 100 s.b.e. (Het gemiddelde eigendomsbedrijf is 87 s.b.e.; het gemiddelde pachtbedrijf 102 s.b.e.). Door deze relativering wordt de invloed van verschillen in bedrijfsomvang minder storend.

Tabel 12. Liquiditeiten

	Begin 1965				totaal	Begin 1964		Verandering t.o.v. '64 in %		
	liquide middelen 1)					liqu. saldo	liq.-saldo			
	s.b.e. per bedr.	I	II	III					IV	
Eigendomsbedrijven:										
totaal (mln. gld.)	-	303	738	205	283	1529	417	1112	968	+ 15
gem. per bedrijf (1000 gld.)	87	3,7	9,2	2,6	3,5	19,0	5,2	13,8	12,0	+ 15
gem. bouwl.bedr.	145	9,2	22,2	22,6	18,9	72,9	10,4	62,5	54,4	+ 15
gem. grasl.bedr.	82	3,4	6,1	1,5	1,7	12,7	5,2	7,5	7,1	+ 6
gem. gem. bedr.	82	3,2	9,1	0,3	2,4	15,0	4,4	10,6	8,8	+ 20
Pachtbedrijven:										
totaal (mln. gld.)	-	170	571	151	235	1127	300	827	697	+ 19
gem. per bedrijf (1000 gld.)	102	3,7	12,5	3,3	5,2	24,7	6,6	18,1	15,3	+ 19
gem. bouwl.bedr.	140	8,4	20,5	12,2	17,6	58,7	9,5	49,2	39,3	+ 25
gem. grasl.bedr.	92	2,9	10,9	2,0	3,0	18,8	5,8	13,0	10,7	+ 21
gem. gem. bedr.	101	3,2	11,8	1,8	3,4	20,2	6,5	13,7	12,6	+ 9

1) I = kas, giro en rekening-courant.

II = spaarrekeningen.

III = courante effecten.

IV = voorraden gereede produkten/bedrijfsvorderingen op korte termijn.

Ongeveer de helft van de landbouwbedrijven heeft in begin 1965 een liquiditeitsaldo dat ligt in de klasse van - f. 10 000,- tot + f. 10 000,- per 100 s.b.e. Een gedeelte van deze bedrijven is dus op dat moment illiquide. Deze illiquiditeit op korte termijn zal voor de meeste bedrijven opgeheven kunnen worden via het aantrekken van kredieten.

Bij de bedrijven in de klasse kleiner dan -10 000 gld./100 s.b.e. zal de illiquiditeit minder gemakkelijk tenietgedaan kunnen worden. In totaal gaat het hier om circa 7 500 bedrijven, d.i. 6% van het aantal landbouwbedrijven > 5 ha. Het grootste aantal van deze bedrijven is te vinden bij de eigendomsbedrijven van de gemengde bedrijven in de zandgebieden (circa 4 000 bedrijven).

Beschikbaar gekomen middelen en bestedingen

In het voorgaande is de financiële positie van de landbouwers aan het einde van het boekjaar beschreven; bij vergelijking van twee balansdata blijkt slechts betrekkelijk weinig verandering in de financiële positie. Veel directer en genuanceerder komt het financiële aspect van de gang van zaken in de landbouw tot uitdrukking in een analyse van de in de loop van de tijd door verschillende activiteiten verkregen (geld)middelen en de aanwending daarvan in en buiten bedrijf. De volgende tabel (blz. 35) geeft hiervan een samenvatting voor de jaren 1962/63, 1963/64 en 1964/65.

Uit deze tabel komt de verwevenheid van middelen en bestedingen in en buiten bedrijf als gevolg van het persoonlijke karakter van het boerenbedrijf duidelijk naar voren.

In 1964/65 is ruim 3,1 miljard gulden uit verschillende bronnen beschikbaar gekomen. Hiervan is 59% afkomstig van het bruto-overschot 1) uit bedrijf.

Een belangrijk bestanddeel van de verkregen middelen bestaat verder uit bijgeleend geld (voor een jaar of langer), nl. 392 miljoen gulden. De eigendomsbedrijven hebben 315 miljoen gulden bijgeleend, dit is gemiddeld 3 900 gulden per eigendomsbedrijf; de overige 77 miljoen gulden is opgenomen door pachtbedrijven, een gemiddelde van f. 1 700,- per bedrijf.

Zowel bij de eigendomsbedrijven als bij de pachtbedrijven heeft een vijfde deel van de bedrijven geld op lange termijn geleend.

Bestedingen

De bruto-bedrijfsinvesteringen 2) bedroegen in 1964/65 950 miljoen gulden, dat is 30% van de beschikbaar gekomen middelen. Voor grondaankopen werd er in 1964/65 209 miljoen gulden uitgegeven. Circa 7% van de bedrijven heeft grond gekocht. Het grootste deel (41 000 ha) werd aangekocht door eigendomsbedrijven. Een belangrijk gedeelte van de aange-

---

1) Bruto-overschot wil hier zeggen dat er geen rekening gehouden is met de afschrijvingen op duurzame produktiemiddelen.

2) Het begrip bruto-investeringen omvat naast de aankoop van nieuwe kapitaalgoederen de verkrijging van bestaande goederen door middel van aankoop, schenking of erfenis.

Tabel 13. Beschikbaar gekomen middelen en bestedingen 1)

	Eigendomsbedrijven					Pachtbedrijven		
	totaal	gemiddelden per			totaal	gemiddelden per		
	64/65 (mln.gld.)	64/65	63/64	62/63	64/65 (mln.gld.)	64/65	63/64	62/63
		bedrijf (1000 gld.)				bedrijf (1000 gld.)		
		80 600	81 000			45 600	51 000	
Aantal bedrijven								
Verkregen middelen								
Bedr. ontvangsten	3 199 (2)	39,7	34,6	31,4	2 100 (3)	46,1	39,0	36,3
af: bedr. uitgaven								
• loon en sociale lasten 2)	135 (8)	1,6	1,6	1,5	151 (7)	3,3	2,9	2,9
• leveranciers/diensten v. derden	1 796 (3)	22,3	20,6	19,4	1 035 (3)	22,7	20,8	19,3
• pacht en huur	42	0,5	0,4	0,4	145	3,2	2,9	2,8
• bedr. bel. en heff.	49	0,6	0,6	0,5	13	0,3	0,3	0,3
• rente vr. vermogen	78	1,0	0,8	0,8	23	0,5	0,4	0,3
blijft: bruto-overschot	1 099 (3)	13,7	10,6	8,8	733 (3)	16,1	11,7	10,7
- Verkochte goederen								
• uit bedrijf	168	2,1	2,6	1,6	33	0,7	1,0	1,5
• buiten bedrijf	48	0,6	1,2	0,1	20	0,4	0,4	.
- Ov. verm. mutaties								
• bijgel. geld, ontv. aflossingen	345	4,3	3,1	3,8	94	2,1	4,3	2,1
• ontv. schenkingen en erfenissen	58	0,7	1,0	1,4	34	0,7	1,3	0,9
- Ov. inkomsten								
• pacht, huur, rente en dividend	81	1,0	0,7	0,7	52	1,1	1,0	1,0
• andere inkomsten 3)	211	2,6	2,1	1,7	153	3,4	1,9	1,7
Totaal middelen	2 010	25,0	21,3	18,1	1 119	24,5	21,6	17,9
Bestedingen								
- Invest. in bedrijf								
• grond/gebouwen	407	5,1	2,3	3,1	74	1,6	2,8	0,8
• veestapel, dode invent. vaste plantopst.	262	3,3	2,4	2,1	207	4,5	2,7	2,4
- Beleggingen en invest. buiten bedrijf								
• deeln. ledenrek. v. coöp.	25	0,3	0,2	0,2	17	0,4	0,2	0,2
• ov. investeringen	109	1,3	0,9	1,2	92	2,0	3,2	1,7
- Aflossingen	173	2,1	2,7	1,6	68	1,5	1,4	1,0
- Privé bestedingen 4)	885	11,0	10,5	9,1	531	11,6	10,7	10,5
Totaal bestedingen	1 861	23,1	19,0	17,3	989	21,6	21,0	16,6
Toeneming liquiditeiten	149	1,9	2,3	0,8	130	2,9	0,6	1,3

1) Voor verdere detaillering van de middelen en bestedingen in 1964/65, zie bijlagen 5 en 6.

2) Incl. aan gezinsleden betaald loon en sociale lasten.

3) Omvat: uitkeringen, eigen verbruik landbouwprodukten en neveninkomsten; in 1964/65 incl. 121 miljoen gulden uitgekeerde bedrijfsschade, deze is in voorgaande jaren niet opgenomen.

4) Incl. betaalde belastingen en schenkingen.

( ) Standaardfout in procenten.

kochte grond (57% van de waarde) was voordien als pachtgrond door de kopers in gebruik.

Bij 36% van de eigendomsbedrijven hebben in 1964/65 investeringen in gebouwen plaatsgehad tot een bedrag van 215 miljoen gulden. Dit is gemiddeld f. 2 700,- per eigendomsbedrijf. Hiervan kan 40% als vervangingsinvesteringen aangemerkt worden. De pachtbedrijven investeerden voor 47 miljoen gulden in gebouwen, dit is gemiddeld f. 1 000,- per pachtbedrijf; deze investeringen hadden plaats op 21% van de pachtbedrijven.

In machines en werktuigen werd in totaal een bedrag van 362 miljoen gulden geïnvesteerd (f. 2 300,- per eigendomsbedrijf; f. 3 700,- per - gemiddeld groter - pachtbedrijf). Hiervan kon 53% worden beschouwd als vervangingsinvesteringen.

De investeringen in de veestapel (voornamelijk rundveestapel) ad 115 miljoen gulden zijn netto-investeringen. De overige mutaties in de veestapel (omzet en aanwas) zijn onder de bruto-opbrengsten opgenomen.

Voor de aflossing van schulden op lange termijn werd in 1964/65 241 miljoen gulden gebruikt, dit is 8% van de beschikbaar gekomen middelen. Hiervan is 74 miljoen gulden verplicht afgelost en 167 miljoen gulden onverplicht.

Van de privé-bestedingen in 1964/65 ad 1416 miljoen gulden bestond 1 102 miljoen gulden uit gezinsuitgaven. Dat is gemiddeld f. 8 700,- per gezin. De gezinsgrootte was gemiddeld 5.

Bij vergelijking van 1964/65 met de voorafgaande jaren blijkt dat de gemiddeld per bedrijf beschikbaar gekomen middelen, zowel bij de eigendoms- als bij de pachtbedrijven, toegenomen zijn. Deze toeneming is voornamelijk afkomstig van de vergroting van het bruto-overschot. Hierbij moet opgemerkt worden dat het grotere bruto-overschot in 1964/65 een gevolg was van de gunstige bedrijfsuitkomsten in dat jaar. Een belangrijk gedeelte van de toegenomen middelen is aangewend voor hogere bedrijfsinvesteringen.

Besparingen en investeringen

Het is interessant om na te gaan welk gedeelte van de beschikbaar gekomen middelen door de landbouwers bespaard is. De beschikbaar gekomen middelen bestaan enerzijds uit bruto-inkomen 1) van verschillende bronnen, anderzijds uit vermogensmutaties, t.w. opbrengst van verkochte activa, schenkingen, erfenissen en bijgeleend geld. Voor zover het besteedbare bruto-inkomen 2) niet voor consumptie wordt aangewend is er sprake van besparingen. De volgende tabel (zie blz. 37) geeft een beeld van deze besparingen op de eigendoms- en op de pachtbedrijven vanaf 1962/63 tot 1964/65.

In de loop van de onderzochte jaren is het besteedbare bruto-inkomen toegenomen. Deze toeneming is voornamelijk aangewend voor grotere be-

---

1) Bruto-inkomen: inkomen incl. de voor afschrijving bestemde bedragen.

2) Besteedbaar bruto-inkomen: bruto-inkomen na aftrek van de betaalde belastingen.

Tabel 14. Besparingen

	Eigendomsbedrijven			Pachtbedrijven		
	totaal	64/65	63/64	totaal	64/65	63/64
	(mln.gld.)	(in 1 000 gld.)		(mln.gld.)	(in 1 000 gld.)	
Aantal bedrijven	80 600	81 000		45 600	51 000	
Bruto-inkomen (incl. verv. invest.) 1)	1 385	17,2	13,3	934	20,5	14,5
w.v. buiten bedrijf	(286)	(3,6)	(2,8)	(201)	(4,4)	(2,8)
Betaalde belast.	149	1,9	2,0	102	2,3	2,2
		1,7	1,7		2,1	2,1
Besteedbaar bruto-inkomen	1 236	15,3	11,3	832	18,2	12,3
Gezinsuitgaven	694	8,6	7,4	414	9,1	8,1
Bruto-besparingen	542	6,7	3,9	418	9,1	4,2
Vervangingsinvesteringen 1)	163	2,0	1,2	97	2,1	1,4
Netto-besparingen	379	4,7	2,7	321	7,0	2,8
		1,6	1,6		2,8	2,0

1) Vervangingsinvesteringen zijn vergelijkbaar met afschrijvingen tegen vervangingswaarde.

sparingen; de toeneming van de consumptieve uitgaven is ten dele geabsorbeerd door de stijging van de kosten van levensonderhoud. Stellen wij de kosten van levensonderhoud in 1962/63 op 100, dan zijn de reële gezinsuitgaven op de eigendomsbedrijven in 1962/63, 1963/64 en 1964/65 resp. f. 7 000,-, f. 7 200,- en f. 7 900,-; op de pachtbedrijven zijn deze in de onderscheiden jaren f. 8 000,-, f. 7 900,- en f. 8 400,-.

De besparingen, gezien als aandeel in het besteedbaar bruto-inkomen (bruto-spaarquote), zijn over de jaren 1962/63 t/m 1964/65 gemiddeld 36% bij de eigendomsbedrijven en 39% bij de pachtbedrijven; de netto-spaarquote - nettobesparingen in procenten van het besteedbare netto-inkomen - is voor de eigendoms- en pachtbedrijven resp. 28% en 31%.

De besparingen spelen een belangrijke rol bij de financiering van de investeringen. Het begrip investeringen is hier ruimer dan het nationaal-economische investeringsbegrip. Nationaal-economisch gezien zijn investeringen de toeneming van de kapitaalgoederenvoorraad. Hier zijn de investeringen het aggregaat van de investeringen van de individuele boeren. Hieronder zijn ook begrepen de verkrijging van bestaande kapitaalgoederen (grond, gebouwen, vee, dode inventaris en voorraden).

Ter financiering van deze investeringen dienen de besparingen en de uit vermogensmutaties verkregen middelen. Een gedeelte van de verworven financieringsmiddelen wordt in liquide vorm aangehouden.

In tabel 15 (zie blz. 39) is een samenvattend beeld gegeven van de herkomst en de bestemming van de financieringsmiddelen.

Het blijkt dat de besparingen van groot belang zijn voor de financiering. Bij de eigendomsbedrijven bestaat in de onderzochte drie jaar gemiddeld 47% van de beschikbaar gekomen financieringsmiddelen uit brutobesparingen; bij de pachtbedrijven is dit percentage 58.

Voorts is een belangrijk gedeelte van de vermogensmutaties afkomstig van de landbouwers zelf, t.w. de opbrengst van de verkochte activa en de schenkingen en erfenissen. Er blijft over het saldo van de bijgeleende gelden (leningen minus aflossingen). Ook hiervan is een gedeelte van landbouwers geleend, zodat het aantrekken van vermogen van buiten de landbouw gering was.

Tabel 15. Herkomst en bestemming van de financieringsmiddelen

	Eigendomsbedrijven			Pachtbedrijven			
	totaal	64/65	63/64	62/63	totaal	64/65	63/64
	1964/65	(in 1000 gld.)		1964/65	(in 1000 gld.)		
	(mln.-gld.)			(mln.-gld.)			
Aantal bedrijven	80 600	81 000		45 600	51 000		
Beschikbaar gekomen uit:							
bruto-besparingen	542	6,7	3,9	2,4	418	9,2	4,2
Vermogensmutaties:							
- opbr. verk. activa	252	3,1	4,2	2,0	74	1,6	1,8
- bijgel. geld (saldo)	142	1,8	0,1	2,0	9	0,2	2,5
- schenk./erfen. (saldo)	28	0,4	0,1	1,1	29	0,6	1,2
Totaal	964	12,0	8,3	7,5	530	11,6	9,7
Bestemming:							
bruto-investeringen,	803	10,0	5,8	6,5	390	8,5	8,9
w.v. buiten bedrijf	(134)	(1,7)	(1,1)	(1,3)	(109)	(2,4)	(3,4)
Levensverz.premies	12	0,1	0,2	0,2	10	0,2	0,2
Toen. liquiditeitsaldo	149	1,9	2,3	0,8	130	2,9	0,6
Totaal	964	12,0	8,3	7,5	530	11,6	9,7
Bruto-bedr.invest. in % van kapitaalgoed.	5,2%				3,2%		
(incl. gepachte grond)							

HOOFDSTUK III

Het kapitaal, het vermogen, de middelen en de bestedingen van de Nederlandse landbouw naar verschillende gezichtspunten (bedrijven boven 5 ha)

§ 1. Naar bedrijfstype

Ten einde de invloed van de aard van het landbouwbedrijf op de financiële positie te kunnen nagaan zijn de landbouwbedrijven onderscheiden naar een aantal bedrijfstypen. De volgende indeling is gemaakt:

- bouwlandbedrijven;
- graslandbedrijven met weinig of geen veredelingslandbouw;
- graslandbedrijven met veel veredelingslandbouw;
- gemengde bedrijven met weinig of geen veredelingslandbouw;
- gemengde bedrijven met veel veredelingslandbouw.

Als bouwlandbedrijven zijn die bedrijven beschouwd, waarvan minder dan 20% van de bedrijfsoppervlakte grasland is; bij graslandbedrijven bestaat meer dan 80% van de bedrijfsoppervlakte uit grasland en de bedrijven, waarvan de oppervlakte grasland tussen de 20% en 80% van de bedrijfsoppervlakte ligt, zijn tot de gemengde bedrijven gerekend.

Het criterium voor de mate van veredelingslandbouw is de genormaliseerde toegevoegde waarde voor de veredelingsproductie (varkens, pluimvee en mestvee), uitgedrukt in s.b.e. Is de omvang van de veredelingslandbouw 15 s.b.e. of minder, dan is er sprake van weinig veredelingslandbouw; bedrijven met een grotere omvang voor deze tak van landbouw zijn tot de bedrijven met veel veredelingslandbouw gerekend.

De verschillende bedrijfstypen zijn uiteraard, zoals ook uit tabel 16 (zie blz. 41) blijkt, in sterke mate regionaal geconcentreerd.

Met de verschillen in bedrijfstypestructuur en de daarmee samenhangende verschillen in financiële positie en inkomensvorming zijn de gebieden vrij volledig gekarakteriseerd. Het is gebleken dat verschillen tussen gebiedsgemiddelden, die aan andere oorzaken moeten worden toegeschreven, relatief klein zijn in vergelijking met de verschillen die binnen een gebied tussen de afzonderlijke bedrijfstypen bestaan. Het is daarom weinig zinvol om naast de analyse van de financiële positie van de onderscheiden bedrijfstypen de financiële positie van de verschillende landbouwgebieden onder de loep te nemen. Wel zijn volledigheidshalve de balansen en de beschikbaar gekomen middelen en bestedingen voor de verschillende landbouwgebieden in de bijlagen 7 en 8 opgenomen.

In deze paragraaf en ook in de volgende paragrafen ligt de nadruk sterk op de onderlinge vergelijkbaarheid van de onderscheiden groepen bedrijven. Om dit mogelijk te maken zijn de gegevens uitgedrukt in gewogen gemiddelde bedragen per bedrijf.

Tabel 16. De verdeling van de onderscheiden bedrijfstypen (in %) over de landbouwgebieden

Gebied	Akkerbouwgebieden		Weidegebieden		Gem. bedr. in zandgebieden		Overige gebieden		Totaal	
	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	aantal x 1000	
Bouwlandbedrijf	39	42	6	3	5	2	1	2	100	13,0
Gem. bedr. weinig veredeling	9	13	6	6	38	7	12	9	100	40,9
Gem. bedr. veredelingslandbouw	2	.	2	2	66	8	16	4	100	22,7
Graslandbedr. weinig veredelingslandbouw	1	7	35	37	12	3	4	1	100	39,9
Graslandbedr. veredelingslandbouw	.	.	19	12	51	14	4	.	100	9,8

Tabel 17. Kapitaal, gemiddelde bedragen per bedrijf (x f. 1000,-) per begin 1965

	Bouwlandbedrijven		Graslandbedrijven met weinig veredelingslandbouw		Gemengde bedrijven met weinig veredelingslandbouw		Veel veredelingslandb. 1)		
	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	gem. bedr.	
Aantal bedr. (x 1000)	6,7	6,2	20,6	19,3	26,3	14,4	7,3	19,5	
Grond en gebouwen in eigendom	237,9	12,4	97,5	5,1	83,8	9,0	94,0	93,3	
Grond en gebouwen gepacht	47,1	258,4	17,5	117,8	22,0	127,7	16,0	14,9	
Totaal grond en gebouwen	285,0	270,8	115,0	122,9	105,8	136,7	110,0	108,2	
Dode inventaris	25,2	27,4	6,4	8,9	5,8	9,1	6,7	6,9	
Veestapel	9,7	7,1	32,2	36,0	22,0	28,4	38,5	33,3	
Ov. bedrijfsmiddelen	18,2	21,4	3,1	4,8	4,5	8,3	3,0	4,4	
Bezittingen buiten bedrijf	18,5	12,1	7,2	1,3	8,7	7,5	7,9	4,7	
Vorderingen op lange termijn	14,5	12,6	4,3	6,6	3,8	5,2	2,6	2,9	
Liquiditeiten	73,0	58,7	13,3	18,2	15,7	22,3	11,1	13,9	
Balanstotaal	444,1	410,1	181,5	198,7	166,3	217,5	179,8	174,3	
Bedrijfsoppervlakte									
Gem. aantal ha.	31,9	30,3	13,2	15,5	12,0	17,2	11,9	12,3	

1) De gepachte grasland- en gemengde bedrijven met veel veredelingslandbouw zijn niet opgenomen, omdat het aantal steekproefbedrijven te gering was.

Activa

De gemiddelde waarde van de activa per bedrijf voor de onderscheiden bedrijfstypen is in tabel 17 (zie blz. 41) vermeld.

De gemiddelde bedrijfsoppervlakte van de bouwlandbedrijven is aanmerkelijk groter dan die van de grasland- en de gemengde bedrijven. Dit komt duidelijk tot uitdrukking in de hoogte der verschillende posten.

Het grond- en gebouwenkapitaal vertegenwoordigt voor alle bedrijfstypen de grootste actiefpost, nl. tussen de 61 en 66% van de totale bedrijfsactiva.

In tegenstelling tot de andere bedrijfstypen zijn bij de bouwlandbedrijven de eigendomsbedrijven meer liquide dan de pachtbedrijven.

Het vermogen

De wijze van vermogensvoorziening bij de verschillende typen bedrijven is in tabel 18 (zie blz. 43) vermeld.

Hoewel de relatieve belangrijkheid van de vermogenscomponenten bij de verschillende bedrijfstypen niet gelijk is, vertonen zowel de eigendoms- als de pachtbedrijven bij de onderscheiden bedrijfstypen in grote lijnen een zelfde financieringspatroon. Bij de eigendomsbedrijven is het eigen vermogen sterk overheersend, variërend van 72,4 tot 77% van het totale vermogen, het vreemde vermogen beloopt 13,8 tot 18% en het verpachtersvermogen maakt 8,6% tot 13,2% van het vermogen uit. Bij de verschillende typen pachtbedrijven voorziet het verpachtersvermogen voor circa 60% in de vermogensbehoefte, het eigen vermogen voor meer dan 30% en het vreemde vermogen dekt 6,3 tot 8,0% van de vermogensbehoefte.

Beschikbaar gekomen middelen en hun aanwending

De besparingen en de overige middelen, die in de loop van 1964/65 beschikbaar gekomen zijn op de verschillende typen landbouwbedrijven zijn in tabel 19 (zie bz. 44) samengevat.

De brutobesparingen zijn bij alle bedrijfstypen een belangrijke financieringsbron. Men kan verwachten dat de spaarquote stijgt naarmate het inkomen hoger is ondanks hogere gezinsuitgaven. De gezinsuitgaven op de bouwlandbedrijven zijn ongeveer f. 20 000,- bij een gezinsgrootte van 4,5 tegen rond f. 10 000,- bij de andere bedrijfstypen, die een gemiddelde gezinsgrootte van 5 hebben.

Bij vergelijking van de eigendoms- en pachtbedrijven van de grasland- en gemengde bedrijven met weinig veredelingslandbouw zien wij op de (grotere) pachtbedrijven een hoger inkomen en een hogere spaarquote. Hier speelt wellicht een andere oorzaak mede een rol. Bij de pachtbedrijven zijn de jonge bedrijven sterker vertegenwoordigd; deze jonge pachtbedrijven staan voor een deel voor de noodzaak om het bedrijf in eigendom te verkrijgen, wat een stimulerende invloed op de spaarneiging zal hebben.

De investeringen en de overige bestemmingen van de beschikbaar gekomen financieringsmiddelen in 1964/65 voor de onderscheiden bedrijfstypen zijn in tabel 20 (zie blz. 45) weergegeven.

Tabel 18. Vermogen, gemiddelde bedragen per bedrijf (x f. 1000,-) per begin 1965

	Bouwland- bedrijven		Graslandbe- drijven met weinig verede- lingslandbouw		Gemengde be- drijven met weinig verede- lingslandbouw		Veel verede- lingslandbouw grasl.- gem. bedr. bedr.	
	eigen- dom	pacht dom	eigen- dom	pacht dom	eigen- dom	pacht dom	eigen- dom	eigen- dom
Aantal bedr. (x 1000)	6,7	6,2	20,6	19,3	26,3	14,4	7,3	19,5
Verpachtersvermogen	47,1	258,4	17,5	117,8	22,0	127,7	16,0	14,9
Vreemd verm. (lang): landb.kredietbanken	6,1	2,9	8,9	2,5	6,8	3,7	10,0	10,2
familie (incl. onverd. boedel)	22,4	8,6	9,3	4,5	7,1	6,0	5,6	10,0
ov. lang vermogen	21,9	4,9	9,0	1,5	4,7	1,6	4,9	5,8
Totaal	50,4	16,4	27,2	8,5	18,6	11,3	20,5	26,0
Vreemd verm. (kort): bankkrediet	1,5	0,5	1,8	0,7	1,0	1,0	0,7	0,8
leverancierskrediet	4,2	5,2	2,9	3,7	2,5	2,8	3,0	2,7
overig kort krediet	4,8	3,8	0,7	1,1	0,9	2,2	1,1	0,9
Totaal	10,5	9,5	5,4	5,5	4,4	6,0	4,8	4,4
Totaal vreemd verm.	60,9	25,9	32,6	14,0	23,0	17,3	25,3	30,4
Eigen vermogen	336,1	125,8	131,4	66,9	121,3	72,5	138,5	129,0
Balanstotaal	444,1	410,1	181,5	198,7	166,3	217,5	179,8	174,3
Procentuele verdeling van het vermogen								
Verpachtersvermogen	10,6	63,0	9,6	59,3	13,2	58,7	8,9	8,6
Vreemd vermogen	13,7	6,3	18,0	7,0	13,8	8,0	14,1	17,4
Eigen vermogen	75,7	30,7	72,4	33,7	73,0	33,3	77,0	74,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel 19. Besparingen en overige middelen in 1964/65, gemiddeld per bedrijf
(x f. 1000,-)

	Bouwland- bedrijven		Graslandbe- drijven met weinig verede- lingslandbouw		Gemengde be- drijven met weinig verede- lingslandbouw		Veel verede- lingslandbouw grasl.- gem. bedr. bedr.	
	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	eigen- dom
Gem. bedr. oppervl. (ha)	31,9	30,3	13,2	15,5	12,0	17,2	11,9	12,3
Beschikbaar gekomen:								
- bruto-overschot uit bedrijf	33,2	31,9	11,8	12,7	11,1	15,6	11,5	13,1
- overige inkomsten	3,7	3,9 1)	2,7	2,5	4,0	3,1	2,8	3,1
Bruto-inkomen	36,9	35,8	14,5	15,2	15,1	18,7	14,3	16,2
% Gezinsuitgaven (incl. belastingen)	19,4	20,0	9,4	9,3	8,9	10,3	10,2	9,8
(1) brutobesparingen brutospaarquote	17,5 (47)	15,8 (44)	5,1 (35)	5,9 (39)	6,2 (41)	8,4 (45)	4,1 (29)	6,4 (40)
(2) boekwinst op ver- kochte activa	1,2	0,3	0,9	0,8	1,9	0,1	1,5	0,5
(3) omzetting activa in liquide middelen	3,6	2,9	2,8	1,2	1,9	0,8	1,9	0,4
(4) saldo ontvangen en gegeven schenkingen en erfenissen	0,9	0,5	-	0,6	0,6	0,7	0,3	0,4
(5) bijgeleend geld op lange termijn	6,8	4,4	3,0	1,0	3,1	1,0	5,5	4,4
Totaal beschikbaar	30,0	23,9	11,8	9,5	13,7	11,0	12,7	12,1
Aantal bedrijven (x 1000)								
	6,7	6,2	20,6	19,3	26,3	14,4	7,3	19,5
Bedrijven ingedeeld naar bedrijfsaanvaarding (in %)								
Na 1 januari 1955	25	38	32	45	28	44	24	40
1 jan. 1940-1 jan. 1955	38	33	34	36	39	41	31	33
Voor 1 januari 1940	37	29	34	19	33	15	45	27
	100	100	100	100	100	100	100	100

1) Hierin niet begrepen de bedrijfschade-uitkeringen.

Tabel 20. Aanwending van de financieringsmiddelen in 1964/65; gemiddelde bedragen per bedrijf (x f. 1 000,-)

	Bouwland- bedrijven		Graslandbe- drijven met weinig verede- lingslandbouw		Gemengde be- drijven met weinig verede- lingslandbouw		Veel verede- lingslandbouw grasl.-gem. bedr.	
	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht
Bruto-investeringen in bedrijf	16,3	11,1	6,9	5,0	7,2	6,2	8,7	9,1
Bruto-investeringen en beleggingen buiten bedrijf	2,2	8,1 1)	2,7	1,1	1,6	1,7	0,2	0,2
Aflossing schulden op lange termijn	2,7	3,2	1,5	1,0	2,4	1,4	3,8	1,8
Oudedagsvoorziening	0,4	0,6	-	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2
Toeneming liquiditeitsaldo	8,4	10,0	0,7	2,2	2,4	1,5	4,1	0,8
Totaal	30,0	33,0 2)	11,8	9,5	13,7	11,0	12,7	12,1

1) Dit bedrag is extra hoog door steekproefteveiligheid; van dit bedrag is f. 6 600,- geïnvesteerd in aankoop van onroerende goederen.

2) Incl. f. 9 100,- afkomstig van bedrijfsschade-uitkeringen.

In alle bedrijfstypen vormen de bruto-investeringen in bedrijf de belangrijkste bestedingspost. De bedrijven met veel veredelingslandbouw gebruiken een relatief groot deel van de beschikbare middelen voor bedrijfsinvesteringen.

Ondanks een met de andere bedrijfstypen vergelijkbare investering per ha is er bij de bouwlandbedrijven - als gevolg van het hogere bruto-inkomen en de hogere spaarquote - een relatief groot deel van de verkregen middelen in liquide vorm aangehouden.

§ 2. Naar tijdstip van bedrijfsaanvaarding

In deze paragraaf is de invloed van het tijdstip van bedrijfsaanvaarding op de financiële positie van de landbouwbedrijven nagegaan. De landbouwbedrijven zijn daartoe in drie leeftijdsklassen ingedeeld, t.w. bedrijven die niet langer dan 10 jaar geleden aanvaard zijn, dus na 1955; bedrijven die tussen 10 en 25 jaar geleden aanvaard zijn en tenslotte bedrijven waarvan het tijdstip van bedrijfsaanvaarding langer dan 25 jaar geleden is, d.w.z. voor de oorlog. Hoewel hier een dwarsdoorsnede van de landbouwbedrijven op een bepaald moment gemaakt is, zal deze analyse ook een indruk geven van de landbouwbedrijven gedurende hun levenscyclus. Hierbij moeten wij ons wel realiseren dat de omstandigheden waaronder de oudere bedrijven zijn aanvaard anders waren dan die van de huidige jonge bedrijven. Te denken valt aan de aanzienlijk gestegen prijzen van landbouwgronden. Voorts vereisen de landbouwbedrijven thans bij hun bedrijfsaanvaarding relatief grotere investeringen i.v.m. de mechanisatie dan vroeger het geval was.

Alleen relatief grote verschillen tussen de klassen mogen daarom als kenmerkend voor de duur van de bedrijfsuitoefening worden beschouwd.

De invloed van de leeftijd van de landbouwbedrijven is voor de volgende drie bedrijfstypen nagegaan :

- bouwlandbedrijven;
- gemengde bedrijven;
- graslandbedrijven.

Bij de indeling naar bedrijfstypen is een splitsing naar pacht- en eigendomsbedrijven achterwege gelaten. Hierdoor is een zuiverder beeld verkregen van de ontwikkeling van een bedrijfstype in de loop van de tijd: veelal beginnen de bedrijven immers als pachtbedrijf en veranderen na een aantal jaren in eigendomsbedrijven. Dit komt tot uitdrukking in de verhouding tussen de aantallen pacht- en eigendomsbedrijven naarmate de bedrijven ouder worden, zoals tabel 21 (zie blz. 47) laat zien.

Activa

De activa van jonge en oude bedrijven van de verschillende bedrijfstypen zijn in tabel 22 (zie blz. 47) opgenomen.

De duur van de bedrijfsuitoefening heeft een aanzienlijke invloed op de financiële positie. In het begin vergemakkelijkt de pacht bij veel bedrijven de financiering; later gaat een deel van grond en gebouwen over in eigendom van de exploitanten. Een aanmerkelijk deel van het gevormde

Tabel 21. De verhouding tussen de aantallen eigendoms- en pachtbedrijven

	Bouwlandbedrijven		Graslandbedrijven		Gemengde bedrijven	
	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht	eigen- dom	pacht
Tijdstip van bedrijfs- aanvaarding						
< 10 jaar geleden	41	59	47	53	68	32
10 - 25 jaar "	56	44	54	46	70	30
> 25 jaar "	59	41	70	30	81	19

Tabel 22. Kapitaal, gemiddeld per bedrijf (x f. 1 000,-), begin 1965

Bedrijfsaanvaarding	Bouwlandbedrijven			Graslandbedrijven			Gemengde bedrijven		
	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar
Aantal bedrijven (x 1 000)	4,0	4,6	4,3	17,7	17,0	14,8	22,4	23,8	17,1
Grond en gebouwen in eigendom	74,3	144,7	164,3	45,4	55,9	72,0	61,8	63,0	76,5
Grond en gebouwen gepacht	176,7	155,0	116,0	66,1	72,5	44,6	52,5	50,6	42,9
Totaal grond en gebouwen	251,0	299,7	280,3	111,5	128,4	116,6	114,3	113,6	119,4
Dode inventaris	24,8	27,6	26,5	7,9	8,0	6,6	7,8	6,9	6,0
Veestapel	10,3	6,9	8,3	35,2	38,3	33,1	27,5	28,1	26,6
Overige bedrijfsmiddelen	18,3	22,1	18,9	3,7	4,3	4,0	5,6	5,9	5,2
Bezittingen buiten bedrijf	2,0	13,5	30,0	0,6	4,8	9,9	4,8	6,7	9,9
Vorderingen op lange term.	7,3	11,1	22,3	2,0	6,4	8,0	2,4	4,6	4,8
Liquiditeiten	32,0	69,1	94,4	8,6	17,2	21,6	12,4	17,4	20,3
Balanstotaal	345,7	450,0	480,7	169,5	207,4	199,8	174,8	183,2	192,2
Bedrijfsoppervlakte in ha	28,9	32,5	31,8	13,3	15,4	13,7	13,6	13,6	13,2
Waarvan percentage eigendom	31	48	58	36	40	59	50	53	60

vermogen wordt hieraan en aan de aflossing van het aangetrokken vreemde vermogen besteed; eveneens wordt er een groot deel buiten het bedrijf belengd of in liquide vorm aangehouden. Een wat afwijkend beeld geven de gemengde bedrijven. Deze bedrijven hadden, vergeleken met de graslandbedrijven - die een vergelijkbare oppervlakte hebben - bij de bedrijfsaanvaarding een groter deel van grond en gebouwen in eigendom en een groter bedrag aan middelen buiten bedrijf. Daar staat tegenover dat de groei van de grond en gebouwen in eigendom en van de middelen buiten bedrijf (incl. de liquiditeiten) aanzienlijk geringer was dan bij de graslandbedrijven.

Het vermogen

De samenstelling van het vermogen per begin 1965 bij de onderscheiden landbouwbedrijven blijkt uit tabel 23 (zie blz. 49).

Deze tabel bevestigt de hiervoor getrokken conclusie, nl. de duur van de bedrijfsuitoefening heeft veel invloed op de financiële positie. Het belang van de verschillende financieringsbronnen verandert in de loop van de tijd voor de bedrijven. Bij het ouder worden van de bedrijven neemt de betekenis van het verpachtersvermogen en het vreemde vermogen af, terwijl het eigen vermogen steeds belangrijker wordt. Het in de loop van de jaren gevormde vermogen moet gezien worden in het kader van de continuïteit van de bedrijfsuitoefening. Een deel van het eigen vermogen van de oudere bedrijven vervult veelal een belangrijke rol (via vererving) bij de financiering van de bedrijfsovergang.

De pachtfinanciering is bij de jonge bouwlandbedrijven relatief belangrijker dan bij de andere bedrijfstypen. Het beroep op vreemd vermogen daalt sterk bij oudere bedrijven; hierbij neemt het vreemde vermogen op lange termijn af en het korte krediet blijft vrij constant. De relatieve betekenis van vreemd vermogen vermindert van circa 18% van de totale vermogensbehoefte bij jonge bedrijven tot ongeveer 9% bij de oudere bedrijven. Bij de grasland- en de gemengde bedrijven daalt het gemiddeld van familie geleende bedrag sterk, terwijl bij de bouwlandbedrijven het beroep op leningen van familie hoog blijft. Opmerkelijk is dat de jonge bouwlandbedrijven veel "overig" vreemd vermogen aantrekken, deze financieringsmiddelen zijn afkomstig van particulieren (geen familie) en banken (geen landbouwkredietbanken).

Het eigen vermogen neemt gemiddeld bij de graslandbedrijven en de gemengde bedrijven in de gehele levenscyclus van deze bedrijven de belangrijkste plaats in. Slechts bij de jonge bouwlandbedrijven is gemiddeld het verpachtersvermogen het belangrijkste.

Een overzicht van de spreiding van het eigen vermogen geeft tabel 24 (zie blz. 49), waarin het eigen vermogen uitgedrukt is in een percentage van het eigen plus vreemde vermogen (het verpachtersvermogen is buiten beschouwing gelaten).

Bedrijven met een relatief laag eigen vermogen (minder dan 60%) zijn in sterke mate geconcentreerd in de groepen jongere bedrijven; bij de jonge akkerbouw- en weidebedrijven heeft 8% zelfs een eigen vermogen dat minder is dan 25%.

Tabel 23. Vermogen, gemiddelde bedragen per bedrijf (x f. 1000,-) per begin 1965

Bedrijfsaanvaarding	Bouwlandbedrijven			Graslandbedrijven			Gemengde bedrijven		
	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar
Aantal bedrijven (x 1000)	4,0	4,6	4,3	17,7	17,0	14,8	22,4	23,8	17,1
Verpachtersvermogen	176,7	155,0	116,0	66,1	72,5	44,6	52,5	50,6	42,9
Vreemd vermogen (lang):									
landbouwkredietbanken	3,8	7,2	2,3	7,4	5,7	5,6	10,5	5,7	4,3
familie (incl. onverd. boedels)	17,0	11,5	19,0	13,0	3,6	2,3	14,1	5,3	3,2
ov. lang vermogen	26,2	8,3	8,9	5,9	3,2	7,4	5,5	2,9	4,2
Totaal	47,0	27,0	30,2	26,3	12,5	15,3	30,1	13,9	11,7
Vreemd vermogen (kort):									
bankkrediet	1,3	1,1	0,9	0,8	1,8	0,7	1,0	1,1	0,9
leverancierskrediet	5,5	3,9	4,7	3,6	3,9	2,5	3,1	2,4	2,7
ov. kort krediet	5,0	3,7	5,1	0,7	0,9	1,4	0,9	1,6	1,2
Totaal	11,8	8,7	10,7	5,1	6,6	4,6	5,0	5,1	4,8
Totaal vreemd vermogen	58,8	35,7	40,9	31,4	19,1	19,9	35,1	19,0	16,5
Eigen vermogen	110,2	259,3	323,8	72,0	115,8	135,3	87,2	113,6	132,8
Balanstotaal	345,7	450,0	480,7	169,5	207,4	199,8	174,8	183,2	192,2
Procentuele verdeling van het vermogen									
Verpachtersvermogen	51,1	34,5	24,1	39,0	35,0	22,3	30,0	27,6	22,3
Vreemd vermogen	17,0	7,9	8,5	18,5	9,2	10,0	20,1	10,4	8,6
Eigen vermogen	31,9	57,6	67,4	42,5	55,8	67,7	49,9	62,0	69,1
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel 24. Spreiding van het eigen vermogen
(het eigen vermogen in % van het eigen plus vreemde vermogen)

% eigen vermogen van eigen+ vreemd vermogen	Bouwlandbedrijven			Graslandbedrijven			Gemengde bedrijven		
	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar
Aantal bedrijven in procenten									
85 - 100%	32,5	70,4	65,0	25,8	59,6	68,3	26,6	61,5	69,7
60 - 85%	29,7	27,3	30,0	46,7	34,4	25,4	39,0	30,3	21,2
25 - 60%	29,7	2,3	5,0	19,3	3,6	4,2	31,7	7,3	9,1
< 25%	8,1	-	-	8,2	2,4	2,1	2,7	0,9	-
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel 25. Besparingen en overige middelen in 1964/65, gemiddeld per bedrijf (x f. 1.000,-)

	Bouwlandbedrijven		Graslandbedrijven		Gemengde bedrijven	
	< 10 jaar	10-25 > 25 jaar	< 10 jaar	10-25 > 25 jaar	< 10 jaar	10-25 > 25 jaar
Beschikbaar gekomen:						
- bruto-overschot uit bedrijf	28,0	37,2	12,3	12,5	13,2	13,5
- overige inkomsten 1)	2,0	4,5	1,5	2,8	2,2	3,4
Bruto-inkomen	30,0	41,7	13,8	15,3	15,4	16,9
/ Gezinsuitgaven						
(incl. belastingen)	15,3	21,3	8,8	10,0	9,2	10,0
(1) Brutobesparingen	14,7	20,4	5,0	5,3	6,2	6,9
brutospaarquote	(49)	(49)	(36)	(35)	(40)	(41)
(2) Boekwinst op verkochte activa	-	1,3	0,4	1,2	0,2	1,9
(3) Omzetting activa in liquide middelen	2,0	3,3	0,5	2,5	0,8	1,6
(4) Saldo ontvangen en gegeven schenkingen en erfenissen	0,7	0,9	0,6	0,5	1,0	0,8
(5) Bijgeleend geld op lange termijn	5,3	6,3	2,3	2,4	5,8	1,9
Totaal beschikbaar	22,7	32,2	8,8	11,9	14,0	13,1
				12,9		9,1

1) Inclusief bedrijfsschade-uitkeringen.

Beschikbaar gekomen middelen en hun aanwending

Tabel 25 (zie blz. 50) geeft aan waar de financieringsmiddelen bij de verschillende bedrijfstypen vandaan komen.

Ook hier zien wij een duidelijke samenhang van de besparingen met het inkomen: naarmate het inkomen hoger is wordt er meer gespaard.

Het hoogste inkomen uit het bedrijf wordt steeds verkregen door de middengroep, al zijn de verschillen over het algemeen niet erg groot.

Opvallend is wel de hoge spaarquote bij de jonge akkerbouwers, die over een duidelijk lager inkomen beschikken dan de andere groepen akkerbouwers. Voor een deel is dit toe te schrijven aan de kleinere en jongere gezinnen van de beginnende akkerbouwers met relatief lage gezinsuitgaven. De gemiddelde gezinsgrootte bij de jonge en oudere bedrijven is in tabel 26 opgenomen.

Tabel 26. Gemiddelde gezinsgrootte 1)

	< 10 jaar	10-25 jaar	> 25 jaar
Bouwlandbedrijven	4,1	5,1	4,1
Graslandbedrijven	4,4	5,5	4,4
Gemengde bedrijven	4,8	6,0	4,8

1) Gemiddelde gezinsgrootte is hier de omvang van het huishouden.

De wijze waarop de beschikbare financieringsmiddelen in 1964/65 zijn aangewend staat in tabel 27 (zie blz. 52) vermeld.

De bedrijfsinvesteringen nemen een belangrijke plaats in. Bij de bouwland- en de gemengde bedrijven dalen deze investeringen op de bedrijven, die voor de oorlog aanvaard zijn. Op de oudere graslandbedrijven daarentegen blijven de bedrijfsinvesteringen op ongeveer hetzelfde niveau als dat van de jongere bedrijven. Bij dit bedrijfstype hebben nl. ook de oude bedrijven grotere bedragen voor investeringen in grond en gebouwen aangewend dan de oude bouwland- en gemengde bedrijven.

Bij alle bedrijfstypen is er, naarmate de bedrijven ouder worden, een groter deel van de beschikbare middelen buiten bedrijf vastgelegd en in liquide vorm aangehouden.

§ 3. Naar arbeidsbezettingstypen en grootteklassen

Bestaat er verband tussen de arbeidsvoorziening van de landbouwbedrijven en de financiële positie? Ten einde hier enig inzicht in te verkrijgen zijn de verschillende soorten landbouwbedrijven onderverdeeld in een drietal arbeidsbezettingstypen, t.w. eenmansbedrijven, gezinsbedrijven en bedrijven met vreemd personeel.

De grenzen tussen deze arbeidsbezettingstypen zijn als volgt vastgesteld. Is er op een bedrijf 0,2 arbeidsjaareenheid of meer vreemd personeel aanwezig, dan is het bedrijf als bedrijf met vreemd personeel be-

Tabel 27. Aanwending van de financieringsmiddelen in 1964/65; gemiddelde bedragen per bedrijf (x f. 1 000,-)

	Bouwlandbedrijven		Graslandbedrijven		Gemengde bedrijven	
	< 10 jaar	10-25 > 25 jaar	< 10 jaar	10-25 > 25 jaar	< 10 jaar	10-25 > 25 jaar
Bruto-investeringen in bedrijf	15,3	17,6	8,4	7,2	6,4	7,1
Bruto-investeringen en beleggingen buiten bedrijf	1,8	3,0	10,0	0,1	1,6	0,5
Aflossing schulden op lange termijn	3,0	1,5	4,9	2,3	1,2	3,0
Oudedagsvoorziening	0,5	0,9	0,5	0,1	0,1	0,2
Toeneming van de liquiditeiten	2,1	9,2	14,5	0,4	1,8	0,2
Totaal	22,7	32,2	38,3	8,8	11,9	12,9
				14,0	13,1	9,1

schouwd. Bovendien zijn de firma's en maatschappen - uitgezonderd dié bestaande uit familieleden - tot de bedrijven met vreemd personeel gerekend. De overige bedrijven zijn eenmansbedrijven, wanneer de arbeidsbezetting minder dan 1,2 arbeidsjaareenheid bedraagt; de bedrijven met een arbeidsbezetting van 1,2 arbeidsjaareenheid of meer zijn gezinsbedrijven. 1)

Is het zinvol om naast de indeling van de arbeidsbezettingstypen de landbouwbedrijven onder te verdelen naar de grootte van de bedrijven? Het blijkt dat de arbeidsbezettingstypen in grote mate samenvallen met de indeling naar oppervlakteklassen. Dit geldt met name voor de eenmansbedrijven en de bedrijven met vreemd personeel. De gezinsbedrijven zijn wat meer gespreid over de oppervlakteklassen. Een en ander blijkt uit de volgende tabel, waarin de graslandbedrijven en de gemengde bedrijven ingedeeld zijn naar arbeidsbezettingstypen en naar oppervlakteklassen. (Door het geringe aantal steekproefbedrijven is alleen een indeling in twee oppervlakteklassen per bedrijfstype mogelijk, t.w. bedrijven kleiner dan 15 ha en bedrijven groter dan 15 ha).

Tabel 28. Indeling naar arbeidsbezettingstypen en oppervlakteklassen (x 1000 bedrijven)

Oppervlakte- klassen	Arbeids- bezettings- typen	Eigendomsbedrijven			Pachtbedrijven		
		eenm.- bedr.	gez.- bedr.	bedr. m. vr.pers.	eenm.- bedr.	gez.- bedr.	bedr. m. vr.pers.
Graslandbedrijven							
5 - 15 ha		8,2	9,6	1,0	6,7	5,7	0,2
> 15 ha		1,6	4,7	2,3	1,8	3,5	3,7
Gemengde bedrijven							
5 - 15 ha		12,0	21,8	1,1	4,2	5,5	0,2
> 15 ha		1,8	5,7	2,7	0,8	2,9	4,0

Gezien de overlappingsen bij de indelingen naar arbeidsbezettingstypen en grootteklassen is er in deze paragraaf alleen aandacht geschonken aan de indelingen naar arbeidsbezettingstypen.

Arbeidsbezettingstypen

De verdeling van de onderscheiden arbeidsbezettingstypen over de verschillende bedrijfstypen is in tabel 29 (zie blz. 54) gegeven.

1) De gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf, gesplitst in meewerkende gezinsleden en vreemd personeel is in bijlage 11 opgenomen.

Tabel 29. Arbeidsbezettingstypen (x 1000 bedrijven)

		Eenmans- bedrij- ven	Gezins- bedrij- ven	Bedr. met vreemd personeel
Bouwlandbedrijven	eigendomsbedr.	1,4	1,9	3,5
	pachtbedrijven	1,0	1,5	3,8
Graslandbedrijven zonder veredelings- landbouw	eigendomsbedr.	7,2	10,8	2,7
	pachtbedrijven	7,8	7,6	3,9
Graslandbedrijven met veredelingslandbouw	eigendomsbedr.	3,0	3,7	0,7
	pachtbedrijven	0,7	1,7	0,1
Gemengde bedrijven zonder veredelings- landbouw	eigendomsbedr.	8,5	16,0	1,9
	pachtbedrijven	4,1	6,5	3,9
Gemengde bedrijven met veredelingslandbouw	eigendomsbedr.	5,7	12,0	1,9
	pachtbedrijven	0,9	2,0	0,3
Totaal	eigendomsbedr.	25,8	44,4	10,7
	pachtbedrijven	14,5	19,3	12,0

Voor zover mogelijk en zinvol zijn de indelingen geanalyseerd. Zo komen aan de orde alle grasland- en alle gemengde bedrijven gesplitst in eigendom en pacht. Verder de gezinsbedrijven in eigendom bij de gemengde bedrijven, onderverdeeld in bedrijven met veel en met weinig veredelingslandbouw.

Zowel bij de graslandbedrijven als bij de gemengde bedrijven is er een verband te constateren tussen het arbeidsbezettingstype en de leeftijd van het bedrijf. Bij het ouder-worden van de bedrijven nemen de eenmansbedrijven af en de gezinsbedrijven toe. Tabel 30 laat dit zien.

Tabel 30. Bedrijfsaanvaarding - arbeidsbezetting (x 1000 bedrijven)

Arbeids- bezettings- type	Graslandbedrijven			Gemengde bedrijven		
	eenm.- bedr.	gez.- bedr.	bedr. m. vr. pers.	eenm.- bedr.	gez.- bedr.	bedr. m. vr. pers.
Tijdstip be- drijfsaanvaarding						
< 10 jaar geleden	9,0	6,7	2,1	9,2	9,9	3,3
10 - 25 jaar "	5,1	8,2	3,7	8,6	12,5	2,8
> 25 jaar "	4,3	8,9	1,7	1,3	14,0	1,9

Activa en vermogen

De gemiddelde waarde van de activa verschilt bij de onderscheiden arbeidsbezettingstypen. Het laagst is deze gemiddelde waarde voor de eenmansbedrijven, iets groter voor de gezinsbedrijven en aanzienlijk groter voor de bedrijven met vreemd personeel. Dit verschil hangt samen met de grootte van de onderscheiden bedrijfstypen (zie tabel 31). Een detailering van de activa is in bijlagen 9a en 10a opgenomen.

Ten aanzien van het vermogen blijkt dat eenmansbedrijven relatief meer vreemd vermogen hebben dan de gezinsbedrijven en de bedrijven met vreemd personeel. Dit hangt samen met het relatief-veel-aanwezig-zijn van jonge bedrijven bij de eenmansbedrijven, wat tabel 30 laat zien. De overige verschillen in vermogensstructuur - afgezien van de vanzelfsprekende en steeds te constateren verschillen tussen pacht- en eigendomsbedrijven, zijn niet opvallend (zie tabel 31).

Bij de gemengde bedrijven in eigendom blijken de gezinsbedrijven met veel veredelingslandbouw gemiddeld meer vreemd vermogen aangetrokken te hebben dan de bedrijven met weinig veredelingslandbouw; dit blijkt uit de bijlagen 9b en 10b, waarin de samenstelling van het vermogen is opgenomen.

Tabel 31. Gemiddelde bedrijfsgrootte, gemiddelde waarde van de activa en procentuele verdeling van het vermogen

	Eigendomsbedrijven			Pachtbedrijven		
	eenm.- bedr.	gez.- bedr.	bedr. m. vr. pers.	eenm.- bedr.	gez.- bedr.	bedr. m. vr. pers.
Graslandbedrijven:						
gem. bedr.opp. (ha)	10,3	12,9	22,2	11,4	15,7	25,7
gem. waarde v.d. activa (x f. 1 000,-)	147,4	182,1	304,4	149,7	210,4	312,7
Verd. v/h verm. in %:						
-verpachtersverm.	10,9	9,9	5,8	59,1	57,8	58,6
-vr. verm. : familie	8,0	3,1	3,5	3,4	1,6	2,1
overig	11,8	12,4	13,1	5,8	5,0	4,4
-eigen vermogen	69,3	74,6	77,6	31,7	35,6	34,9
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gemengde bedrijven:						
gem. bedr.opp. (ha)	10,5	11,7	22,3	11,7	14,0	30,3
gem. waarde v.d. activa (x f. 1 000,-)	143,0	168,1	294,0	144,4	182,5	376,0
Verd. v/h verm. in %:						
-verpachtersverm.	11,3	10,9	12,5	60,1	57,2	61,1
-vr. verm.: familie	5,6	4,3	6,8	2,0	2,9	1,9
overig	14,3	9,2	8,9	11,7	5,4	4,5
-eigen vermogen	68,8	75,6	71,8	26,2	34,5	32,5
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel 32. Financieringsmiddelen en bestedingen in 1964/65 gemiddeld per bedrijf
(x f. 1000,-)

	Eigendomsbedrijven			Pachtbedrijven		
	eenm.- bedr.	gez.- bedr.	bedr. m. vr. pers.	eenm.- bedr.	gez.- bedr.	bedr. m. vr. pers.
Graslandbedrijven:						
aantal s.b.e.	65,2	85,4	128,7	66,0	96,8	142,0
gem. bedrijfsoppervlakte (ha)	10,3	12,9	22,2	11,4	15,7	25,7
Beschikbaar gekomen:						
- bruto-overschot uit bedrijf	10,4	12,4	14,7	10,2	12,9	17,2
- overige inkomsten	2,3	2,8	4,7	1,4	2,1	6,3
Bruto-inkomen	12,7	15,2	19,4	11,6	15,0	23,5
% Gezinsuitgaven (incl. belastingen)	8,9	9,6	12,5	7,8	9,3	13,0
(1) Brutobesparingen	3,8	5,6	6,9	3,8	5,7	10,5
Brutospaarquote	(30)	(37)	(36)	(33)	(39)	(45)
(2) Omzetting activa/schenk. erf.	2,6	3,3	6,5	1,8	1,7	6,0
(3) Bijgeleend geld op lange termijn	3,8	3,6	4,1	1,3	1,4	0,5
Totaal financieringsmiddelen	10,2	12,5	17,5	6,9	8,8	17,0
Bestedingen:						
bedrijfsinvesteringen	5,5	8,8	8,3	4,9	3,7	8,7
investeringen buiten bedrijf	1,7	1,1	7,8	0,5	1,5	1,0
aflossing schulden (lang)	2,3	1,7	2,8	1,2	0,9	1,3
oudedagsvoorziening	0,1	-	0,1	0,1	0,1	0,2
toeneming liquiditeiten	0,6	0,9	- 1,5	0,2	2,6	5,8
Gemengde bedrijven:						
aantal s.b.e.	71,2	81,6	132,0	71,2	85,9	172,5
gem. bedrijfsoppervlakte (ha)	10,5	11,7	22,3	11,7	14,0	30,3
Beschikbaar gekomen:						
- bruto-overschot uit bedrijf	10,1	12,3	17,3	10,7	14,6	21,9
- overige inkomsten	4,7	3,1	3,3	2,4	2,9	4,0
Bruto-inkomen	14,8	15,4	20,6	13,1	17,5	25,9
% Gezinsuitgaven (incl. belastingen)	8,2	9,5	12,4	8,8	10,2	11,7
(1) Brutobesparingen	6,6	5,9	8,2	4,3	7,3	14,2
Brutospaarquote	(45)	(38)	(40)	(33)	(42)	(55)
(2) Omzetting activa/schenk. erf.	4,7	2,0	5,6	0,2	1,4	3,1
(3) Bijgeleend geld op lange termijn	5,2	3,0	2,7	2,0	0,8	1,7
Totaal financieringsmiddelen	16,5	10,9	16,5	6,5	9,5	19,0
Bestedingen:						
bedrijfsinvesteringen	9,9	7,2	7,3	5,7	5,5	9,2
investeringen buiten bedrijf	1,8	0,4	2,7	-	1,6	3,9
aflossing schulden (lang)	2,9	1,4	4,9	1,4	1,1	2,2
oudedagsvoorziening	0,1	0,1	0,3	-	0,1	0,5
toeneming liquiditeiten	1,8	1,8	1,3	- 0,6	1,2	3,2

Beschikbaar gekomen middelen en hun aanwending

De beschikbaar gekomen financieringsmiddelen in de loop van 1964/65 en de aanwending van deze middelen op de graslandbedrijven en de gemengde bedrijven zijn in tabel 32 (zie blz. 56) opgenomen.

Bij alle arbeidsbezettingstypen, zowel op de grasland- als op de gemengde bedrijven, vormen de brutobesparingen het belangrijkste bestanddeel van de financieringsmiddelen.

Ten aanzien van de aanwendingen van de middelen blijken de bruto-bedrijfsinvesteringen de grootste bestedingspost te zijn, waarvan op de eigendomsbedrijven een groot deel geïnvesteerd is in grond en gebouwen.

BILLAG 1

Niet invullen (cat. nr.) (gem. nr.) (reg. nr.)

000										
-----	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

LANDBOUW - ECONOMISCH INSTITUUT

Conradkade 175 - 's-Gravenhage - Tel. (070) 614161 toestel 14

ONDERZOEK FINANCIËLE POSITIE LANDBOUW 1964 (ev. 1964/'65)

'64

Naam en adres deelnemer:

Gemeente waarin bedrijf gevestigd is:

Naam en adres acc.-kantoor:

Bedr.nr. acc.-kantoor:

Tel.nr. acc.-kantoor: (netnr.)

Formulier ingevuld door:

(abonneer.)

BESCHIKBAAR GEKOMEN :

A. FINANCIËLE MUTATIES *

(boekjaar van ..... tot .....)

Opbrengsten uit landbouwbedrijf *:	hele guldens	hele guldens	hele guldens
melk en zuivelproducten	101	Kosten m.b.t. eigen landbouwbedrijf *:	201
eieren en legghennen (uistoot)	102	loon/sociale lasten vreemd personeel (event. incl. fiscale norm voor kost en inwoning)	202
slachtkuikens	103	betaald loon/sociale lasten gezinsleden en uitwonende kinderen (incl. uitgekeerde winstaandelen)	203
varkens	104	niet-uitgekeerd winstaandeel gezinsleden	204
omzet en aanwas rundvee	105	leveranciers/diensten van derden	205
paarden, schapen en overig vee	106	rente over vreemd vermogen	206
akkerbouwproducten (incl. graantoeslag)	107	bedrijfsbelastingen en heffingen	207
tuinbouwproducten (incl. uitbreiding vaste plantopstand)	108	pacht/huur (incl. pacht voor de woning)	208
bijbeschrijving ledenrekening van landbouwcoöperaties (incl. bijgeschreven rentevergoeding)	109	afschrijvingen op activa van het landbouwbedrijf	
overige bedrijfsopbrengsten (incl. uitkeringen oogstschadeverzekeringen e.d.)	110		
boekwinst op verkochte roerende activa landbouwbedr.	111		
huurwaarde woning in eigendom of in pacht begrepen	112		
.....	113		

BESTEDINGEN :

121	boekwinst verkochte onroerende activa in landbouw- of nevenbedrijf
122	boekwaarde verkochte onroerende activa in landbouw- of nevenbedrijf
123	boekwaarde verkochte roerende activa landbouwbedrijf
124	opbrengst verkochte roerende activa nevenbedrijf uit afschrijving op activa landbouwbedrijf beschikbaar gekomen (= 208)
125	contante uitkeringen m.b.t. ledenrekeningen van landbouwcoöperaties
126	alle bijgeleende gelden voor een jaar of langer (excl. rek.-crt.kredieten en mutaties afbetalingsverplichtingen)
127	verkregen uit schenking of erfenis *
128	schuld aan mede-erfgenamen m.b.t. onverdeelde boedels *
129	niet-uitgekeerd winstaandeel gezinsleden (= 203)
130	opbrengst verkochte deelnemingen in coöperaties en andere deelnemingen (excl. courante effecten)
131	boekwaarde verkochte onroerende activa buiten eigen landbouw- of nevenbedrijf
132	boekwinst verkochte onroerende activa buiten eigen landbouw- of nevenbedrijf
133	winsttaandeel deelnemingen, dividend en rente (incl. rente spaargeelden)
134	boekwinst op courante effecten (zie vraag C 8)
135	uitkeringen (gekapitaliseerde) bedrijfschade *
136	uitkeringen sociale verzekeringen (incl. uitkeringen bijstandswet, A.O.W. e.a.)
137	periodieke uitkeringen levensverz.mijnen, pensioenfondsen
138	uitkeringen ineens van levensverz.mijnen, pensioenfondsen
139	bouwsubsidies (uitgekeerd en nog te vorderen)
140	ontvangen aflossingen van leningen u/g (excl. rente)
141	ontvangen pacht en huur van eigendommen buiten eigen landbouwbedrijf
142	
143	Totaal

* Zie toelichting achterzijde.

Aantekeningen/opmerkingen acc.-kantoor:

211	(totaalbedrag zonder aftrek van eventuele subsidies) grond en grondverbetering (zie specif. vraag C 7) gebouwen incl. aangebouwde en vrijstaande woningen (zie specif. vraag C 7)
212	investeringen in dode inventaris (zie specif. vraag C 7)
213	mutatie waarde rundveestapel (eindbalans-beg. balans)
214	mutatie waarde paarden/schapen (eindbal.-beg.bal.)
215	mutatie waarde varkensstapel (eindbalans-beg.bal.)
216	mutatie waarde pluimveestapel (eindbal.-beg.bal.)
217	mutatie waarde bollenplantgoed en vaste plantopstand (eindbalans-beginbalans)
218	bijschrijving ledenrekening landbouwcoöperatie incl. bijgeschreven rente (= 109)
219	Investeringen en beleggingen buiten eigen landb. bedr.:
	(totaalbedrag zonder aftrek van eventuele subsidies)
221	verstrekte leningen u/g op lange termijn
222	onroerende goederen
223	overige investeringen
224	deelnemingen (excl. courante effecten)
	Overige bestedingen:
231	verplichte aflossingen en mutaties afbetalingsverpl. *
232	onverplichte aflossingen en aflossing boedelschulden *
233	persoonlijke belastingen (ink.bel., A.O.W.-premies, e.a.)
234	onderhoudsverplichtingen t.g.v. familieleden e.d.
235	schenkingen *
236	levensverz.-premies (boer en boerin) en andere vormen van oudedagsvoorziening (excl. A.O.W.-premies)
237	mutatie liquiditeiten verminderd met mutatie schulden op korte termijn (441 t/m 453 - 341 t/m 353 + 531 t/m 557 - 631 t/m 657)
241	gezinsuitgaven * (143 minus 201 t/m 237)
242	Totaal

Negatieve posten a.u.b. in "rood" invullen

* Zie toelichting achterzijde.

C. AANVULLENDE VRAGEN

1. Omschrijving van de ondernemingsvorm: Aantal werkende deelgenoten:	eenmanszaak / maatschap / firma (met contract) / command. venn. / N.V. 1)	001 002			
2. Gezinsamenstelling; inwonend vreemd personeel *:	aard v. h. genoten landbouw-dagonderwijs	003 004 005 006 007 008			
3. Bedrijfsaanvaarding door tegenwoordige boer *: a. jaar van bedrijfsaanvaard. van tegenw. boer b. wijze van verkrijging v. grond en gebouwen: 1e. opvolging van ouders of schoonouders 2e. anders dan door opvolging, van ouders of schoonouders verkregen 3e. verkrijging van anderen 4. Vermoedelijke voortzetting/opheffing van het bedrijf: 1e. vermoedelijke opvolger 2e. bedrijfsopheffing	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="361 582 545 864">% van de normale werktijd besteed</td> <td data-bbox="361 864 545 1037">in eigen landbouw-bedrijf</td> <td data-bbox="361 582 545 864">in ander bedrijf of beroep</td> </tr> </table>	% van de normale werktijd besteed	in eigen landbouw-bedrijf	in ander bedrijf of beroep	009 010 011 012 013 014 015 016 017 018 019 020 021 022 023 024 025 026 027 028 029 030 031 032 033 034 035 036 037 038 039 040 041
% van de normale werktijd besteed	in eigen landbouw-bedrijf	in ander bedrijf of beroep			
4. Onroerende goederen behorende tot het landbouwbedrijf:	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="751 582 832 864">vererving / aankoop van ouders of schoonouders / pacht van ouders of schoonouders / pacht van derden 1)</td> <td data-bbox="751 864 832 1037">vererving / aankoop / pacht 1)</td> <td data-bbox="751 582 832 864">vererv. / aank. / pacht / erfpacht 1)</td> </tr> </table>	vererving / aankoop van ouders of schoonouders / pacht van ouders of schoonouders / pacht van derden 1)	vererving / aankoop / pacht 1)	vererv. / aank. / pacht / erfpacht 1)	040 041
vererving / aankoop van ouders of schoonouders / pacht van ouders of schoonouders / pacht van derden 1)	vererving / aankoop / pacht 1)	vererv. / aank. / pacht / erfpacht 1)			
Boer Boerin Kinderen 14 jaar en ouder: 1e. zoon/dochter 1) 2e. zoon/dochter 1) 3e. zoon/dochter 1) 4e. zoon/dochter 1) 5e. zoon/dochter 1) Kinderen beneden 14 jaar: aantal jongens ( ); aantal meisjes ( ) overigen:					
Omschrijving van hoofd- of nevenberoep van de boer buiten eigen landbouwbedrijf					
1e. vermoedelijke opvolger 2e. bedrijfsopheffing	zoon / schoonzoon / andere verwanten / overigen / nog onbekend 1) (jaar) / nog onbekend 1)	eigendom erfpacht gepacht			

TOELICHTING

WAAROP HEBBEN DE GEGEVENS BETREKKING ?

De onderdelen A en B - financiële mutaties en balansen - hebben betrekking op alle vermogensbestanddelen en het gehele inkomen van de boer, dus ook op het vermogen c.q. inkomen buiten eigen landbouwbedrijf (hieronder ook besparingen begrepen).

In geval een landbouwbedrijf uitgeoefend wordt in de vorm van een maatschap of firma dient gehandeld te worden alsof het een eenmanszaak betreft, dat wil zeggen dat vermogens- en inkomensbestanddelen van de samenwerkende boeren bij elkaar dienen te worden geteld.

In het formulier worden de begrippen "nevenbedrijf" en "deelnemingen" gebruikt. Onder "nevenbedrijf" wordt verstaan: een niet-landbouwbedrijf dat door de boer zelfstandig wordt uitgeoefend; onder "deelneming" een financieel belang in een niet-landbouwbedrijf waarvan de boer mede-eigenaar is of een financieel belang in een landbouwbedrijf waarvan de boer mede-eigenaar is, maar dat door een ander wordt geëxploiteerd.

Indien het in de steekproef gekozen bedrijf in andere handen is overgegaan, dan kan de volgende onderscheiding gemaakt worden:

- 1e. het bedrijf als zodanig gaat in andere handen over zonder dat het bedrijf (de bedrijfsgebouwen) opgaat in een ander reeds bestaand bedrijf. In dit geval blijft het bedrijf in de steekproef; het formulier heeft dan betrekking op het nieuwe bedrijfs-hoofd;
- 2e. het bedrijf (de bedrijfsgebouwen) wordt opgenomen in een ander bestaand bedrijf. Doet dit zich voor, dan vervalt het bedrijf uit de steekproef.

Indien het bedrijfshoofd op het in de steekproef gekozen bedrijf is overleden, dan heeft het onderzoek betrekking op de (vermoedelijke) opvolger, ook al heeft nog geen boodschending plaatsgevonden.

A. Financiële mutaties

101 t/m 113 en 201 t/m 208 bedrijfsopbrengsten en -kosten

Bij het deel van het overzicht dat betrekking heeft op bedrijfsopbrengsten en -kosten is ernaar gestreefd dat de rubrieken zonder veel moeite aan de hand van de exploitatie-rekening van het landbouwbedrijf kunnen worden ingevuld.

128. Verkregen uit schenking of erfenis

129. Schuld aan mede-erfgenamen m.b.t. onverdeelde boedels

Zie toelichting onder balansrubrieken 331 t/m 431, 522 t/m 622 en 523 t/m 623.

136. Uitkeringen (gekapitaliseerde) bedrijfsschade

- 1e. uitkeringen van schadeverzekeringsmaatschappijen (brandschade, hagelschade, waterschade, e.d.);
- 2e. uitkeringen op grond van gekapitaliseerde inkomensderving i.v.m. vervroegde pachtbeëindiging of onteigening. In geval van onteigening komt alleen het deel van de vergoeding dat betrekking heeft op inkomensderving onder rubriek 136. Het resterende deel (de kapitaalschade) komt als verkoopopbrengst van onroerend bedrijfs-actief onder de rubrieken 121 en 128.

231. Verplichte aflossingen en mutatie afbetalingsverplichtingen

232. Onverplichte aflossingen en aflossingen boedelschulden

- 1e. alle aflossingen op leningen met een looptijd van langer dan een jaar exclusief krediethypotheek, andere leningen in rek.-crt. en afbetalingsverplichtingen t.b.v. de privé-sector;

2e. mutaties in afbetalingsverplichtingen t.b.v. de bedrijfssector (landbouw- en nevenbedrijf). (Een eventuele toeneming van de afbetalingsverplichtingen wordt dus in mindering gebracht op de aflossingen op andere schulden).

235. Schenkingen

De boekwaarden van de als schenking aan derden overgedragen activa dienen in totaal onder 235 te worden opgenomen. Voorzover dit bedrag geen betrekking heeft op ontvangen contanten, courante effecten en goederen voor persoonlijk gebruik (meubilair, e.d.), dient het in de rubrieken 122, 123, 124 en 131 en 132 te worden vermeld.

241. Gezinsuitgaven

Het begrip gezinsuitgaven is hier in afwijkende zin gehanteerd. Hoge neveninkomsten kunnen hierdoor tot gevolg hebben dat het saldo gezinsuitgaven laag of zelfs negatief kan worden.

B. Balansen

Volstaan kan worden met overneming van de fiscale balansen. De vermogensbestanddelen betrekking hebbende op het landbouwbedrijf, eventueel nevenbedrijf en de privésector dienen alle in de balansen te worden opgenomen.

Onder "verwanten" worden verstaan bloed- en aanverwanten t/m de derde graad; onder het begrip "agrariërs" vallen: 1e. landbouwers; 2e. zgn. "rustende" landbouwers.

Boerenleenbanken: alleen bij de centrales te Eindhoven en Utrecht aangesloten banken (hieronder ook de Boerenhypotheekbank te Eindhoven en de Utrechtse Grondkapiitaalbank) als boerenleenbanken te beschouwen. De zuivelbanken te Alkmaar en Leeuwarden vallen onder "overige" banken.

303/304. Blote eigendom van onroerende activa in eigen landbouwbedrijf

In geval het landbouwbedrijf in blote eigendom is worden alleen de onroerende activa in deze rubriek opgenomen. De overige activa (duurzame produktiemiddelen, vee, enz.) dienen over de andere daarvoor in aanmerking komende rubrieken te worden verdeeld.

319/419. Vooruitbetaalde bedrijfskosten

De vooruitbetaalde bedrijfskosten dienen bij voorkeur in de desbetreffende rubrieken 311 t/m 318 en 411 t/m 418 te worden ondergebracht. Voorzover dit niet mogelijk blijkt kunnen deze bedrijfskosten in de rubriek 319/419 worden ingevuld.

325/425. Deelnemingen in andere bedrijven en incurante effecten

Het tegoed op ledenrekeningen en de waarde van aandelen en obligaties van landbouwcoöperaties mogen niet in deze rubriek verschijnen, maar dienen in een totaalbedrag te worden opgenomen onder rubriek 332/432.

331/431. (Aandeel in) onverdeelde boedels buiten eigen landbouwbedrijf en nevenbedrijf

522/622. Aandeel van mede-erfgenamen in onverdeelde boedel in eigen landbouwbedrijf of nevenbedrijf

523/623. Aandeel van mede-erfgenamen in onverdeelde boedel buiten eigen landbouwbedrijf of nevenbedrijf

Een (onverdeelde) boedel voorzover vermoedelijk blijvend opgenomen in of toegevoegd aan het bestaande eigen landbouwbedrijf of nevenbedrijf op de balans uitsplitsen over de betreffende activarubrieken met eventuele tegenboeking van schuld aan mede-erfgenamen onder 522/622. Onder de financiële mutaties worden bij verkrijging deze bedragen resp. geboekt onder 128 en eventueel 129 en als besteding onder de betreffende bestedingsrubrieken tegengeboekt.

Een (onverdeelde) boedel wel in beheer doch niet opgenomen of toegevoegd aan eigen landbouw- of nevenbedrijf wordt op de balansrubrieken 331/431 opgenomen met eventueel

tegenboeking onder 523/623. Onder de financiële mutaties wordt de waarde van het eigen aandeel (verschil van 331/431 met 523/623) geboekt onder 128. Bij de bestedingen dient dit bedrag onder rubriek 224 te worden vermeld. Voorzover toepasselijk worden ook schenkingen op dezelfde wijze behandeld als erfenissen.

333/433. Waardering polissen levensverzekering

Voorzover deze polissen voor de fiscale balans zijn gewaardeerd dient de waarde hiervan onder deze rubriek te worden opgenomen.

349 t/m 352 en 449 t/m 452. Spaarrekeningen

Onder "spaarrekeningen" vallen ook de zgn. termijndeposito's; spaarrekeningen van kinderen blijven buiten beschouwing.

501 t/m 510 en 601 t/m 610. Hypothecaire schulden

Onder deze rubrieken worden alle schulden onder hypothecair verband opgenomen; dus ook de hypothecaire schulden van activiteiten buiten eigen landbouwbedrijf (incl. privé).

515/615. Afbetalingsverplichtingen duurzame produktiemiddelen eigen landbouwbedrijf

Hieronder op te nemen alle afbetalingsverplichtingen t.b.v. eigen landbouwbedrijf ongeacht de betalingstermijn.

521/621. Niet-hypothecaire schulden t.b.v. nevenbedrijf

Alle niet-hypothecair verbonden schulden met een overeengekomen aflossingstermijn van een jaar of langer die speciaal zijn aangegaan t.b.v. het nevenbedrijf of -beroep. Hieronder ook op te nemen alle - ongeacht de termijn - afbetalingsverplichtingen aangegaan t.b.v. het nevenbedrijf.

522/622 en 523/623. Onverdeelde boedel in eigen landbouwbedrijf en buiten eigen landbouwbedrijf

Zie toelichting onder 331/431.

531 t/m 543 en 631 t/m 643. Bankschulden op korte termijn

Onder deze rubrieken vallen alle bankschulden op korte termijn (incl. rek.-crl.-krediet); dus ook de bankschulden t.b.v. activiteiten buiten het eigen landbouwbedrijf.

C. Aanvullende vragen

2. Gezinssamenstelling: inwonend vreemd personeel

Een opgave wordt ook verlangd van de uitwonende kinderen voorzover deze op het eigen landbouwbedrijf werkzaam zijn en/of in aanmerking komen voor de bedrijfsopvolging.

3. Bedrijfsaanvaarding door de tegenwoordige boer

Indien een weduwe bedrijfshoofd is, geldt het jaar van bedrijfsaanvaarding van de overleden man. Wanneer het bedrijf deels in eigendom, deels in pacht wordt geëxploiteerd dient de beantwoording van de vragen betrekking te hebben op het belangrijkste deel van het bedrijf.

a. Er is sprake van een eigendomsbedrijf als de gebouwen in eigendom zijn en minstens 25% van de grond eigendom is;

b. In alle overige combinaties is er sprake van een pachtbedrijf.

7. Investerings in duurzame activa in eigen landbouwbedrijf

Onder "uitbreiding" wordt hier tevens modernisering begrepen. Investerings kunnen als "vervangings" worden beschouwd voorzover ze niet duidelijk betrekking hebben op uitbreiding en verbetering. Wanneer sprake is van omzetting van een voorheen in pacht geëxploiteerd bedrijf in een eigendomsbedrijf worden de hiermee gepaard gaande investeringen ook onder "vervangings" gerangschikt.

BIJLAGE 2

Vorderingen, liquiditeiten en schulden per begin 1964

	Vlgs. on-	Vlgs. on-	Verschil t.o.v. 1964/65	
	derzoek 1964/65 mln.gld.	derzoek 1963/64 mln.gld.	mln.gld.	in %
Vorderingen op lange termijn				
Aandeel in onverdeelde boedels buiten bedrijf	102	117	+ 15	+ 15
Ledenrekeningen van coöp.	159	166	+ 7	+ 4
Polissen van levensverzekeringen	11	PM	- 11	
Uitgeleende gelden	349	358	+ 9	+ 3
Totaal	621	641	+ 20	+ 3
Liquiditeiten				
Voorraden gerede produkten/bedrijfs-vorderingen	453	579	+ 126	+ 28
Courante effecten	336	398	+ 62	+ 18
Kas en giro	160	171	+ 11	+ 7
Rekening courantsaldi	281	281	-	
Spaarsaldi	1106	1198	+ 92	+ 8
Totaal	2336	2627	+ 291	+ 12
Schulden op lange termijn				
Landbouwkredietbanken	706	604	- 102	- 14
Overige banken/inst. beleggers	321	309	- 12	- 4
Familie (incl. onverdeelde boedels en onderhoudsverpl.)	977	984	+ 7	+ 1
Overheid	78	55	- 23	- 29
Overige schulden op lange termijn	298	322	+ 24	+ 8
Totaal	2380	2274	- 106	- 4
Schulden op korte termijn				
Rekening-courantkrediet	145	140	- 5	- 3
Leverancierskrediet	382	374	- 8	- 2
Overige schulden op korte termijn	147	227	+ 80	+ 54
Totaal	674	741	+ 67	+ 10
Totaalschulden	3054	3015	- 39	- 1

BIJLAGE 3

De berekening van de waarde van de kapitaalgoederen

De balansgegevens, die via de enquête zijn verkregen, zijn ontleend aan de fiscale boekhoudingen van de landbouwbedrijven. Dit betekent dat de waarde van de kapitaalgoederen over het algemeen niet in overeenstemming is met de bedrijfseconomische waarde. Deze actiefposten zijn daarom opnieuw gewaardeerd. In het onderstaande is aangegeven op welke wijze deze waardering voor de onderscheiden kapitaalcomponenten heeft plaatsgehad.

Grond en gebouwen

Er is geen poging gedaan om de waarde van de grond en de gebouwen afzonderlijk vast te stellen. Wel is er bij de waardering onderscheid gemaakt naar behuisd en onbehuisd land. Zo is voor elk steekproefbedrijf de bedrijfsoppervlakte gesplitst in behuisd en onbehuisd land. Deze delen van het landbouwbedrijf zijn gewaardeerd tegen de gemiddelde verkoopprijzen in 1964/65 volgens de statistiek voor koop- en pachtprizen van het C.B.S. In deze statistiek zijn de prijzen per provincie gesplitst naar landbouwgebieden en naar de grootte van het object. Deze prijzen zijn gemiddelden voor verpacht en onverpacht land. De verkregen uitkomsten zijn met 5% verhoogd ten einde een waardering te verkrijgen die de waarde van pachtvrije grond en gebouwen benadert.

Dode inventaris

Voor de waardering van de dode inventaris is gebruik gemaakt van de op de enquêteformulieren vermelde (fiscale) bedragen. Er is verondersteld dat de fiscale afschrijving in overeenstemming was met de bedrijfseconomische afschrijving bij een onveranderd prijspeil van machines en werktuigen. In de loop van de laatste jaren is er echter een prijsstijging opgetreden. Voor deze prijsstijging is de waarde van de aanwezige voorraad dode inventaris gecorrigeerd aan de hand van prijsindexcijfers, waarbij ervan uitgegaan is dat de machines en werktuigen in 10 jaar volledig afgeschreven zijn.

Veestapel

Voor de waardebepaling van de veestapel is uitgegaan van de samenstelling van de veestapel in mei 1964, gebaseerd op de tellinggegevens van het C.B.S. Met behulp van de marktprijzen voor de verschillende soorten dieren is de waarde per begin 1964 berekend. De waarde van de veestapel in begin 1965 is bepaald door de voor begin 1964 berekende waarde te vermeerderen met de mutaties in de waarde van de veestapel gedurende 1964/65 volgens de enquêtegegevens.

Vorraden vlottende produktiemiddelen en veldinventaris

De waarde van de voorraden vlottende produktiemiddelen is gebaseerd op gegevens, die ontleend zijn aan L.E.I.-boekhoudingen. In deze waarde van de voorraden produktiemiddelen en de veldinventaris zijn voornamelijk bedragen begrepen voor mest, zaaizaad en loon voor grondbewerking.

BIJLAGE 4

Herkomst van vreemd vermogen per begin 1965 op bedrijven > 5 ha (in mln. gld.)

	Eigendoms- bedrijven	Pacht- bedrijven	Totaal
Schulden op lange termijn			
Landbouwkredietbanken	675	139	814
Hypotheekbanken	50	6	56
Overige banken	109	5	114
Verzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen	132	10	142
Financieringsmaatschappijen	4	4	8
Overheid	68	18	86
Familie	660	247	907
Boedelschulden	106	19	125
Onderhoudsverplichtingen familie	12	3	15
Andere particulieren en instellingen	227	54	281
Niet-hypothecaire schuld nevenbedrijf	2	-	2
Totaal	2045	505	2550
Schulden op korte termijn			
Rekening-courant landbouwkredietbanken	66	33	99
Overige banken	27	8	35
Korte schuld t.b.v. nevenbedrijf	3	4	7
Leveranciers van duurzame produktiemiddelen	36	27	63
Leveranciers van overige goederen	194	144	338
Voorschotten van afnemers	4	2	6
Bedrijfsbelastingen	3	4	7
Persoonlijke belastingen	49	45	94
Overige schuld op korte termijn	33	32	65
Totaal	415	299	714
Totaal vreemd vermogen	2460	804	3264

BIJLAGE 5

Beschikbaar gekomen middelen in 1964/65 op landbouwbedrijven > 5 ha

	Eigendomsbedrijven		Pachtbedrijven	
	aantal bedrijven 1) (x 1000)	bedrag (in mln.gld.)	aantal bedrijven 1) (x 1000)	bedrag (in mln.gld.)
Aantal bedrijven	80,5		45,6	
Bedrijfsontvangsten		3 199		2 100
af: bedrijfsuitgaven				
- loon en soc. l. vreemd pers.	(22)	90	(19)	114
- loon en soc. l. gezinsleden	(16)	45	(10)	37
- leveranciers/dienst d. derden	(80)	1 796	(45)	1 035
- rente van vreemd vermogen	(60)	78	(29)	23
- bedrijfsbelastingen en -heffingen	(74)	49	(38)	13
- pacht en huur	(49)	42	(45)	145
Totaal		2 100		1 367
- Bruto-overschot		1 099		733
- Overige inkomsten:				
rente, dividend, winst deeln.	(60)	35	(34)	27
boekwinst courante effecten	(7)	3	(5)	1
ontvangen pacht en huur	(15)	11	(5)	5
uitkeringen bedrijfsschade	(5)	49	(2)	72
uitkeringen sociale verzek.	(37)	71	(18)	30
uitkeringen levensverzek.	(4)	9	(2)	8
uitkeringen bouwsubsidies	(1)	1	(1)	1
uitkeringen ledenrek. coöp.	(16)	6	(9)	4
eigen verbruik landbouwprod.	(74)	57	(41)	25
huurwaarde woning	(76)	35	(42)	20
neveninkomsten (schatting)		21		14
Totaal		292		205
- Verkochte goed. en deeln.				
Onr. bedrijfsgoed. (boekwaarde)	(4)	63	(1)	4
" " (boekwinst)	(6)	85	(1)	13
Roer. bedrijfsgoed. (boekwaarde)	(10)	17	(8)	13
" " (boekwinst)	(11)	3	(9)	3
Opbr. roer. activa nevenbedr.	(2)	2	-	-
Onr. activa buiten bedrijf (boekwaarde)	(1)	14	-	3
Onr. activa buiten bedrijf (boekwinst)	(1)	9	-	2
Verkochte deelnemingen	(2)	23	(1)	15
Totaal		216		53
- Overige vermogensmutaties				
Bijgeleend geld	(16)	313	(9)	77
Onverdeelde boedelschuld	(1)	2	-	-
Aflossing leningen u/g	(7)	30	(6)	17
Schenkeningen en erfenissen	(12)	58	(8)	34
Totaal		403		128
Totaal beschikbare middelen		2 010		1 119

1) Aantal bedrijven waarop de desbetreffende post voorkomt.

BIJLAGE 6

Bestedingen van de beschikbaar gekomen middelen in 1964/65 op landbouwbedrijven
> 5 ha

	Eigendomsbedrijven		Pachtbedrijven	
	aantal bedrijven 1) (x 1000)	bedrag (mln.gld.)	aantal bedrijven 1) (x 1000)	bedrag (mln.gld.)
Aantal bedrijven	80,5		45,6	
- Bruto-investeringen in bedrijf				
Grond en grondverbeteringen	(9)	192	(4)	27
Gebouwen (incl. aangeb. en vrijst. woning)	(29)	215	(10)	47
Machines en werktuigen	(55)	182	(34)	170
Toeneming waarde rundvee	(78)	88	(44)	40
Toeneming waarde paarden/ schapen	(25)	- 3	(17)	- 3
Toeneming waarde varkens	(56)	5	(21)	1
Toeneming waarde pluimvee	(56)	-11	(23)	- 2
Uitbr. bollenplantg. + vaste plantopstand	(1)	1	(1)	1
Totaal		669		281
- Beleggingen en bruto-invest. buiten bedrijf				
Leningen u/g op lange termijn	(4)	60	(4)	33
Onr. goederen buiten bedrijf	(2)	49	(2)	58
Ov. invest. buiten bedrijf	-	-	-	1
Deelnemingen	(2)	11	(1)	8
Ledenrekeningen v. coöp.	(46)	14	(27)	9
Totaal		134		109
- Aflossingen				
Contractueel verpl. afl.	(33)	48	(13)	26
Onverpl. afl. + afl. boedelschuld	(18)	125	(12)	42
Totaal		173		68
- Privé-bestedingen				
Gezinsuitgaven	(81)	689	(46)	413
Persoonlijke belastingen	(78)	149	(44)	102
Onderhoudsverpl. familie	(5)	5	(2)	1
Schenkingen	(12)	30	(4)	5
Levensverzekeringspremies e.d.	(30)	12	(18)	10
Totaal		885		531
- Toeneming liquiditeiten minus toeneming schulden op korte termijn	(81)	149	(46)	130
Totaal bestedingen		2010		1119

1) Aantal bedrijven waarop de desbetreffende post voorkomt.

Balansen per landbouwgebied per begin 1965, gemiddeld per bedrijf (x f. 1 000,-)

KAPITAAL

	Akkerbouwgebieden		Weidegebieden		Gemengde bedrijven in zandgebieden		Overige gebieden			
	noordelijke zeekele-bieden	Wester-wolde	noordelijke zandgebieden	noordelijke kiel- en veen-gronden	Utr.-Holl. weide- en tuinbouw-gebieden	centrale zand- en rivierkl.- gebieden	zuidelijke zand- en rivierkl.- gebieden	stroom- overgangs- gebieden grote ri- vieren N.-Brabant		
Aantal bedrijven (x 1 000)	8,8	6,3	7,8	14,4	8,7	15,0	29,1	19,4	6,9	9,0
Gem. bedrijfsoppervl. (ha)	27,6	20,7	25,0	14,9	19,0	15,9	11,8	11,1	14,5	12,7
Grond en geb. in eigendom	86,1	71,6	101,9	48,0	45,9	70,4	78,3	63,7	59,5	67,7
Grond en geb. gepacht	159,7	72,5	148,4	53,2	96,3	72,3	32,8	24,2	78,7	46,7
Totaal grond en gebouwen	245,8	144,1	250,3	101,2	142,2	142,7	111,1	87,9	138,2	114,4
Dode inventaris	21,2	11,6	19,6	7,5	10,8	8,2	5,9	5,9	6,1	9,4
Veevastel	28,7	13,3	15,6	30,0	42,2	36,1	31,9	24,7	27,1	24,1
Overige bedrijfsmiddelen	12,4	10,4	13,4	4,4	4,6	4,2	3,6	4,2	4,7	5,2
Bezittingen buiten bedrijf	17,1	11,9	12,1	6,6	1,9	6,6	5,4	3,2	7,8	7,5
Vorderingen op lange termijn	12,8	9,5	6,3	3,2	7,1	9,8	2,7	3,0	6,6	2,8
Liquiditeiten	53,6	46,9	40,6	12,5	18,3	21,5	12,6	15,0	11,5	19,2
Totaal	391,6	247,7	357,9	165,4	227,1	229,1	173,2	143,9	202,0	182,6

Kapitaal, gemiddeld per bedrijf (x f. 1 000,-), begin 1965 gemengde bedrijven

Soort bedrijf	Eigendomsbedrijven		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	eenmans- bedrijven	vreemd person.- bedrijven	eenmans- bedrijven	gezins- bedrijven	vreemd person.- bedrijven	gezinsbedrijven met weinig met veel veredelings- landbouw
Aantal bedrijven (x 1 000)	14,0	27,9	3,7	4,9	4,1	11,9
Grond en gebouwen in eigendom	79,3	84,5	150,1	10,3	9,5	90,7
Grond en gebouwen gepacht	16,2	18,3	36,6	86,8	229,7	14,8
Totaal grond en gebouwen	95,5	102,8	186,7	97,1	239,2	105,5
Dode inventaris	5,3	5,9	12,7	5,1	17,6	6,7
Vee­stapel	21,1	28,5	37,8	21,0	42,6	34,6
Overige fysieke bedrijfsactiva	3,8	4,3	8,4	4,9	14,9	4,4
Activa buiten bedrijf	3,3	7,7	15,7	6,3	15,8	7,0
Vorderingen op lange termijn	2,9	3,1	8,4	1,2	11,0	3,1
Liquiditeiten	11,1	15,8	24,3	8,8	34,9	15,0
Balans­toetal	143,0	168,1	294,0	144,4	376,0	176,3
Bedrijfsoppervlakte						
Gemiddeld aantal ha	10,5	11,7	22,3	11,7	30,3	11,5
Percentage v.d. oppervl. in eigendom	80	80	78	5	4	77
Percentage v.d. oppervl. gepacht	20	20	22	95	96	23

BIJLAGE 10b

Vermogen, gemiddelde bedragen per bedrijf (x f. 1.000,-), per begin 1965 gemengde bedrijven

	Eigendomsbedrijven		Pachbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	eenmans- bedrijven	gezins- bedrijven	vreemd person.- bedrijven	gezins- bedrijven	vreemd person.- bedrijven	gezins- bedrijven
Aantal bedrijven (x 1000)	14,0	27,9	3,7	4,9	4,1	11,9
Verpachtersvermogen	16,2	18,3	36,6	86,8	229,7	14,8
Vreemd vermogen (lang):						
landbouwkredietbanken	10,8	7,5	4,4	5,1	3,4	5,8
familie (incl. onverdeide boedels)	8,0	7,2	20,0	2,9	7,1	7,6
overig lang vermogen	5,0	4,2	13,2	7,3	2,4	3,2
Totaal	23,8	18,9	37,6	15,3	12,9	16,6
Vreemd vermogen (kort):						
bankkrediet	1,2	0,6	2,4	1,0	2,0	0,7
leverancierskrediet	2,9	2,3	4,3	3,1	2,9	2,2
overig kort krediet	0,5	0,9	1,9	0,4	6,1	0,8
Totaal	4,6	3,8	8,6	4,5	11,0	3,7
Totaal vreemd vermogen	28,4	22,7	46,2	19,8	23,9	20,3
Eigen vermogen	98,4	127,1	211,2	37,8	122,4	120,7
Totaal vermogen	143,0	168,1	294,0	144,4	376,0	176,3

Arbeidsbezetting op landbouwbedrijven > 5 ha in 1964/65 (in arbeidsjaren per bedrijf)

Bedrijfstype	Bouwland bedrijf	Gemengd be- drijf weinig veredelings- landbouw	Gemengd bedrijf veredelings- landbouw	Graslandbe- drijf weinig veredelings- landbouw	Grasland- bedrijf veredelings- landbouw	Totaal
Eigendomsbedrijven						
Aantal bedrijven	6 700	26 300	19 500	20 600	7 300	80 500
Meewerkende gezinsleden:						
mannen	0,36	0,20	0,22	0,23	0,17	0,22
14-21 jaar en boven 65 jaar	0,16	0,18	0,16	0,16	0,21	0,17
vrouwen	0,23	0,26	0,39	0,27	0,34	0,30
14-18 jaar en boven 65 jaar	-	0,02	0,02	0,01	0,03	0,02
Vreemd personeel	0,96	0,05	0,05	0,07	0,06	0,13
Pachtdrijven						
Aantal bedrijven	6 200	14 400	3 200	19 300	2 400	45 600
Meewerkende gezinsleden:						
mannen	0,28	0,21	0,26	0,19	0,18	0,21
14-21 jaar en boven 65 jaar	0,08	0,11	0,01	0,12	0,22	0,11
vrouwen	0,22	0,33	0,46	0,19	0,41	0,27
14-18 jaar en boven 65 jaar	-	0,03	-	0,01	0,08	0,02
Vreemd personeel	0,93	0,29	0,16	0,15	0,02	0,29